

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

ПЕРЕД НОВИМ ЕТАПОМ

Накладом Видавничого Товариства "Вперед"
Торонто — — — 1938 — — — Канада

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

ПЕРЕД НОВИМ ЕТАПОМ

(НАШІ ПОЗИЦІЇ)

Ціна 15 центів

Канадське Товариство Приятелів України
(Осередок Торонто)
ПРОЄКТ «ВІДРОДЖЕННЯ»

Накладом Видавничого Товариства "Вперед"
Торонто — — — 1938 — — — Канада

**НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ**

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

П Е Р Е Д М О В А

Дорогий Читачу!

В цій брошурі подаємо вам історичний матеріал з часів революції на Великій Україні. Ця брошура є цінним документом українського народу. Написана вона найбільшим сучасним українським письменником — Володимиром Винниченком, який пережив цілу революцію на Україні і був першим головою Української Держави та автором чотирьох універсалів до українського народу.

Винниченко, як активний учасник революції, описав в цій статті всі успіхи, помилки й недостатчі в ті часи, оперті на фактах і документах. Ця брошура цінна ще й тим, що т. Винниченко, виявляючи всі помилки, свідомо й не-свідомо роблені тоді нашими провідниками, закликає всі поступові елементи витягнути з тих помилок науку і об'єднатися всім тепер разом, поминувши всі свої другорядні партійні чи групові інтереси, та стати до однозгідної боротьби на одній основній точці, а це повести спільну боротьбу зі всіма чужими окупантами українських земель і вибороти Вільну Незалежну Соборну Україну, в якій став би господарем весь український народ.

Не партії, не групи, а весь народ має вирішити, якого устрою він бажає на своїй рідній землі.

Цю брошуру видав Комітет Видання Творів В. Винниченка, зложений з українських робітників в Канаді й Сполучених Державах, які постаралися про фонди на видання її. ЦК СУО і Американське Бюро СУО одобрили видання цієї брошури. Просимо як найширше розповсюдити її.

В нас є на руках новий літературний твір В. Винниченка п. н. "Нова Заповідь". Віримо, що скоро зможемо приступити до видання й цього твору. Одночасно просимо наших симпатиків жертвувати самим та зібрати жертви на видання цього роману і засилати їх на адресу:

P. O. Box 2075, WINNIPEG, MAN.

**Комітет Видання Творів В. Винниченка,
Winnipeg - Дітройт.**

Будування української державности ще не закінчене. Відродження нашої робітничо-селянської нації ще не дійшло свого завершення. Навпаки, саме тепер вирисовуються грізні небезпеки, які можуть не тільки знищити те, що вже досягнене, але й знесилити нашу націю на довгі часи. Так само, як що не гірше, стоїть питання соціального та політичного визволення нашого народу по всіх його землях. Тут так само нависла тяжка хмара ще дужчого поневолення, яка може спасти на нас кожного менту. Нам треба зібрати всі свої сили в одну компактну, суцільну силу, пронизану одним величезним напруженням волі, щоб витримати спад тої хмари на ногах, щоб не бути роздушеними, розчавченими, роз'єднаними і в роз'єднанні пониженими. Нам треба наші менчі, наші групові інтереси так погодити між собою, щоб вони на цей час не роз'єднували нас, треба знайти таку єдину спільну базу, на якій підчас катастрофи ми могли б твердо й непохитно стояти й однодушно захищати свій спільний національний колектив.

Чи можемо ми це зробити? Чи знайдеться у всіх груп, чи хоч у більшості, досить розуміння ваги моменту та сили, щоб зуміти створити таке погодження своїх групових інтересів з інтересами всього колектива? Від цього в великій мірі залежить дальша доля нашої нації.

З метою вияснення цього питання я зібрався приїхати до Америки. Два рази члени нашої течії робили спроби разом зо мною здобути дозвіл американського уряду на в'їзд і обидва рази, не зважаючи на виконання всіх приписів, формальностей та умов влади, цей дозвіл не вдалося одержати? Через що?

(Я трохи зупиняюсь на цьому дрібному інциденті, бо

він має близьке відношення до вищепоставленого питання, він у конкретній формі підкреслює його).

З приватних, але цілком певних джерел я довідався, що в справу дозволу втрутились якісь "сторонні чинники". Одного з них мені з певністю пощастило встановити: це представники й агенти одної "могутньої держави". Мій приїзд до Америки, очевидно, їй був дуже нелюбий і вона вжила всіх заходів і засобів (а їх у неї є багато), щоб уплинути на відповідні інституції. Головним засобом її були (через десяті руки подані) інформації, що я є лютий ворог Москви та СРСР (себто дружої держави Сполучених Держав Пів. Америки), що я маю провадити в Америці пропаганду відірвання України від СРСР, що я є агент гітлерівської Німеччини і маю завдання готувати до війни американських українців на боці фашистських держав.

Така була одна інформація одного чинника. А друга була не менше характерна, а саме: що я — зрадник України, тайний агент Москви, що я їхав до Америки провадити пропаганду серед американських українців за диктатуру, за московський комунізм і готувати їх до війни на боці Москви. Хто саме подав цю інформацію, з точністю встановити не вдалося. Можливо, що подали її ті самі агенти "могутньої держави". Але може бути, що й хтось інший. Те джерело, яке подало мені ці дані, невизначно каже, що "якісь би то немов демократичні, чи навіть соціалістичні українські кола дали таку характеристику мені урядовій інституції".

Обом "чинникам", що старалися не допустити мене до Америки, добре відомі мої справжні позиції, вони ні на крихту не мають сумніву, що я не є ні московсько-сталінський, ні німецько-гітлерівський агент і що моя мета приїзду була зовсім не та, що вони показували. Та що ця мета, мета об'єднання українських сил, є дуже нелюбим "могутній державі" й що вона всіма способами готова не допустити його, в цьому нічого дивного й ненормального

немає. Що влада Сполучених Держав не схотіла впустити на свою територію "агента сталінсько-гітлерівського фашизму", то й у цьому теж немає нічого ні дивного ні ненормального. Але невже, справді, "деякі" українські демократичні групи могли прилучитися до акції "могутньої держави"?

Мені тяжко ставити таке питання прилюдно. І я б ніколи цього не зробив, колиб тут не зачіпався інтерес більший за мої інтереси, інтерес колектива, інтерес цілої української нації. Мені можуть сказати: "Те чи інше ставлення до вашої особи ще не є ставлення до інтересів колектива чи навіть якоїсь групи" — Таке завваження булоб нещире. Нещире тому, що "зауважникам" булоб відомо, що в даному разі виявлялося ставлення не до моєї особи, а до певних груп, до певної течії нації, представником і виразником яких я був і є. А течія ця — велика. Чи будуть мої особисті інтереси погоджені з інтересами тої чи іншої групи, це ніякої ваги для долі всього національного колектива мати не може. Але чи буде погодження між тими групами, які я вільно чи невільно представляю своїми поглядами та діями, то від цього доля нації може багато залежати. Одже, коли я наважуюсь говорити й говоритиму далі в цій статті про свою особу, та про те чи інше ставлення до неї в минулому й сучасному інших груп, то насамперед через те, що моя особа, повторюю, відбиває погляди й дії великого числа членів нашої нації, певної соціальної течії її, по друге, що на ставленні до мене виразніше, конкретніше видно ставлення до тої течії, й потрете, що для погодження сил усіх або більшості течій треба насамперед найбільшої широти тих течій, найбільшої виясненности їхніх взаємовідносин як у минулому, так і в сучасності.

Отож будьмо ширими до кінця як із самими собою так і з іншими. Поставмо одверто, прилюдно і чесно питання наших взаємовідносин, викриємо справжні причини на-

шого розходження, нашої неприязні, нашої боротьби. Чи не спричиниться це викриття до вияснення: можливе чи неможливе певне погодження різних груп українського національного колектива хоч би в такий грізний для всього його буття час, як теперішній?

—ооо—

Так от, насамперед: яка то є та течія, яку я представляв і представляю? В чому саме її відміна від інших течій українського суспільства? В чому саме є й було її розходження з ними? І що було та є і може бути спільного з ними?

Все сучасне людство поділене на нації, а всі нації поділені на течії, на класи. І всі ті нації та класи борються між собою за панування, за можливість експлуатувати другу націю чи класу чи за своє визволення зпід панування. І бувають такі нації, які експлуатуються іншими і національно і класово, і чужими націями та класами і своїми класами. До таких "вибраних" націй належить і українська.

Однаке всяке намагання панувати і експлуатувати спокон віків викликало опір опанованих, як національний так і класовий, соціальний. Сила, інтенсивність, рішучість і розмір визволення зпід панування залежить од сили, свідомости, організованости нації чи класи. Котра нація чи клас почуває себе дужчою, така й способи та засоби свого визволення виставляє рішучіші, радикальніші, а нації чи класи не дуже експлуатовані, або не дуже розвинені й організовані ставлять опір слабший, лагідніший. І на політичній мові ті, що ставлять опір всебічний, рішучий, цілковитий, називаються різними назвами: революційними соціялістами, комуністами, анархістами, навіть радикалами. А інші течії прибірають собі назви, які дозволяють їм або краще заховати своє обличчя або краще зайняти середню лінію між експлуататорами та експлуатованими, між панам й опанованими (демократи, націоналісти, респуб-

ліканці; націонал-демократи, націонал-соціалісти, фашисти і т. далі). Але назви не завжди виявляють і не завжди ховають справжню суть тої чи іншої соціальної течії, можна називати себе комуністом і бути паном та експлуататором, або звати себе соціалістом і тримати руку панівних клас. Суть кожної течії полягає в її соціально-політичних домаганнях та прагненнях, в її ділах, в її способах і методах дій.

Одже та течія, до якої я належу з перших кроків моєї громадської свідомости, себто років сорок уже, є течія **всебічного визволення**, (соціального, національного, політичного, морального, культурного і т. д.) а так само **визволення цілковитого й рішучого**, що переважно має назву **революційного**.

Боротьба по всьому світі на цьому етапі стоїть поки що на переміганні панівних націй і клас. Позиції всебічного й цілковитого визволення (революційного соціалізму) захитані по всіх націях, а надто в націй почеволених. Реакція соціальна та політична подекуди почуває себе вже остаточною переможницею, або удає перемогу, щоб пригнітити протівника.

Це саме явище помічається і в нас. Тільки нас ясність класової, соціальної боротьби закаламучується національним моментом. Українська соціальна і політична реакція, прикриваючись національними невдачами та кривдами, старається скласти вину за ці невдачі та кривди на свого противника, на течію революційного соціалізму. Докори, прокляття, глум, лайки. Через цілий ряд причин течія революційного соціалізму, (або краще в нашій обстановці називати її **течією всебічного визволення**) відповідала переважно мовчанням. Бідні "переможці" беруть це мовчання за визнання нашої вини, за сором, за каяття. І шпигання, прокльони стають ще сміливішими. Ті течії, які колись ховали свої обличчя за різночервоними машкарами, які тулилися по найтемніших закутках сус-

пільства, тепер позакидавши геть червоні машкари, по-виходили наперед й або вибачливо похляскують по плечах тих, що вели перед, або брутально мстливо вимахують кулаками й кричать: — “А-а, тепер ви прийшли до нас?! А-а, тепер ви каєтесь?! А-а, тепер ви визнаєте свої помилки, свою зраду, свою мінливість?!” А подекуди то не тільки докори, похляскування та “принципіяльні” вигуки але й куля в голову, або ніж у бік.

І “переможці” мусять визнати, що течія всебічного визволення, поки йшло про окремі групи чи членів її, виявляла досить терпіння, витриманості й мовчазного розуміння. Одначе тепер, коли йде про долю всього колектива, коли небезпека налягає і над “переможеними” і над “переможцями”, мовчання стає вже шкідливим. Воно не тільки розпалює цей жалюгідний тріумф “переможців”, замакітрює голову і заглиблює без потреби роз’єднання сил.

Одже ми спокійно й виразно заявляємо: це непорозуміння, панове. Наше мовчання не є те, за що ви його берете. Ми й не думаємо до вас іти, і ми ніколи до вас не прийдемо. Ваших закидів і докорів ми не визнаємо. Але іти разом за певних історичних моментів, проти спільних загроз, до певної спільної мети ми визнаємо за необхідне. Тільки без вияснення наших взаємовідносин це завдання не може бути досягнене. Тому ми й здійсмаємо це вияснення.

Помилка? Зрада? Зміна позицій? Добре. Де, коли, в чому? Давайте спокійно, об’єктивно, чесно переглянемо наші дії; давайте виявимо все, що зашкодило нашому колективові із цих наших дій. Бо тільки ті помилки та зміни позицій і гідні осуду, які є шкідливі колективові, народові, нації. Давайте встановимо, хто саме і в чому міняв позиції, зражував.

І давайте виявимо з усією об’єктивністю та безмилосердністю, до самого кінця всі ці помилки та зради. Мо-

же така операція спричиниться до вичистки **зайвих** непорозумінь і **зайвих** тріумфів, та прочистить шлях до організації, до погодження наших сил, яке так потрібне перед новим етапом боротьби за визволення нашого національного, спільного всім нам колектива.

Наша течія, як і другі, має коріння в нашому минулому. За того чи іншого менту буття нації вона прибирала ті чи інші назви та форми. Змінялися керівні провідні особи чи групи її, одні відходили, другі приходили, але суть все стояла і стоїть непохитно. Іноді вона (течія) розбивалася на кілька угруповань і назв одночасно, як, наприклад, підчас революції та після неї. Ліві есдеки, ліві есери, боротьбисти, укапісти, КПЗУ, комопозиція, ФУРФО, УСО, Робітниче Селянська Партія, всі ці назви містять, власне, одну й ту саму суть: прагнення всебічного та цілковитого визволення нашого народу.

(Я далі буду писати про взаємовідносини течій тільки на Великій Україні. Я сподіваюсь, що інші, які краще за мене знають історію суспільних відносин на Західній Україні, коли буде потреба, виявлять її з більшим успіхом, ніж я міг би зробити).

З огляду на те, що для багатьох сучасників, а надто молодших віком, історія визвольного руху України не докладно відома, або, що певні факти позабувалися, чи представлені неправдиво, я, в інтресах справи погодження сил, мусять зупинятись довше на деяких моментах нашого минулого. Заявляю: я писатиму з найбільшою об'єктивністю, а тому й з найбільшою безмилосердністю, як до інших, так і до самих себе. Всі факти, які я наводитиму, я можу довести, або документальними доказами, або посвідченнями безсторонніх свідків, або наявною очевид-

ністю і логікою.*)

До революції 1917 року на Україні пишню буяли всі форми панування: соціального, національного, політичного т. д. Але до початку двадцятого сторіччя опір цьому пануванню через цілий ряд причин, (про які тут нема місця говорити) був слабенький і формування його в політичні партії посувалося дуже пиняво. Та, власне, коли казати про **партії** в точному розумінні цього слова, то їх на Україні тоді ще не було. Руські (російські) політичні групи ще давали сякі-такі партійні паростки, але українських і паростків не було. Соціальний, класовий, політичний опір мас, ні навіть їх передових елементів, ще не вибивався навіні суспільного життя. Були тільки паростки формування **національного** опору. Свідоміші елементи українства формували різні культурні групи, товариства й ставили собі завдання плекати й розвивати рідну мову, пісню, літературу. Опір їхній був легальний, дозволений "начальством" (панівними класами, панівної нації), а через те був несміливий, недокровний, догодливий панам. Належачи переважно до клас. або панівних (поміщицтва, купецтва, урядовства, попівства), або до клас мало гноблених (куркульства, заможного селянства, та ремісництва), вони на собі не відчували колючої й негайної необхідности ставити якісь радикальні

*) Мушу попередити: згадувані в цій статті особи та групи можливі будуть невдоволені поданими про них даними і почнуть називати ці дані всякими „безвідповідальними“ назвами: — „брехня“ „наклеп“ і т. і. Олже попереджаю, що я пишу це не для взаємної лайки, а для вияснення перел нашим колективом істини. Тому пропоную всім невдоволеним не вживати тих виразів і заперечень, за які вони не можуть взяти на себе відповідальности. Я таку відповідальність беру на себе за кожний свій вираз і кожний факт. Я кожної хвилини готов стати на суд і доводити їхню правильність. І тому за всякий вираз чи факт, який будуть наводити невдоволені, буду вимагати у них доказів на суді.

домагання в соціальній чи політичній галузях. І тому діяльність їхня обмежувалась збиранням українських пісень, та всякого іншого етнографічного матер'ялу, видаванням тих пісень та матер'ялів, організацією книгарень. Об'єднання цих груп та одиниць мало назву: "Товариство Українських Поступовців" (ТУП).

Але це, розуміється, не могло задовольнити соціального й політичного невдоволення мас. Опір і в цій галузі, хоча повільно, але неухильно, зростав, кристалізувався і нарешті сформувався в заснування першої політичної партії на Україні "Революційної Української Партії (РУП — "ерупе"). Відбиваючи настрої і прагнення кляс поневолених не тільки національно, але й соціально, вона ставила й домагання не тільки національні, але й соціальні та політичні. Так з того часу й пішло формування соціально-політичних течій на Україні цими двома напрямками: **визволення однібічного** (національного) і **визволення всебічного**, (національного, соціального, політичного і т. і.)

Революція 1905 року підштовхнула розвиток і викінчення їхніх програм. ТУП, визнаючи існуючий соціальний (капіталістичний) лад загалом за нормальний, знаходячи в ньому тільки деякі недосконалості, вставив у свою програму домагання політичних свобод, та деякі пункти про полекшення економічного стану робітництва та селянства і прибрав назву **Демократично-Радикальної Партії**.

А "Ерупе" (РУП), вважаючи весь сучасний соціальний капіталістичний лад за ненормальний, і незадовільний, стала рішуче на ґрунт революційного соціалізму і прибрала назву **Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії**.

(З огляду на те, що в питанні мінливості і зради своїх позицій, а так само в житті своїх партій деякі особи грали провідні ролі, то я наведу головніші прізвища тих осіб із

кожної течії. В течії однобічного визволення, в Демократично-Радикальній Партії: Чикаленко (Евген), Єфремів, Леонтович, Славинський, Мацієвич, Шульгин, Прокопович та ін. Провідні постаті в РУП і в УСДРП: Антонович, Скоропис-Йолтуховський, Донцов, Жук, Юркевич, Винниченко, Порш, Степанківський, Петлюра, Садовський та ін.) Відповідно до суті й характеру програм цих двох течій була й їхня **тактика**. Демократично Радикальна Партія вважала, що українські маси настільки ще темні, несвідомі, що, коли їх випустити зіпід проводу, то вони впадуть у такий безлад і дике свавілля, що нароблять страшенної шкоди самим собі. Тому до революції, до соціалізму й революційних способів боротьби, ця течія ставилась цілком негативно.

Течія всебічного визволення (РУП і УСДРП), не відкидаючи легальних, "дозволенних начальством", засобів, де їх можна було вжити, вважала за головний сутній засіб якраз **революцію**. Вона гадала, що панівні класи не віддадуть свого панування без боротьби і тому готувалася до неї. Крім того: вона вважала, що українські працівні маси були цілком свідомі, дорослі, повноправні й суверенні в усіх питаннях свого всебічного визволення. І тому визнавала, що найвищим суддьою своєї долі й найкращим борцем за своє визволення можуть бути тільки самі трудящі, сам народ, сама нація, а не "начальство" і навіть не "вожді" та "проводи" її.

Одже прогляньмо тепер історичні етапи й подивімося, хто саме і що саме зрадив, хто і коли змінив свої позиції.

Після поразки революції 1905 року по всій Росії та на Україні настала люта реакція, що з кожним роком посилювалась. Арешти, переслідування, заборони, тріумф переможців, перебігання з одного табору в другий. І отут

сталася перша зміна позицій. Але чия?

Соромно сказати: 90 відсотків партійної соціально-демократичної інтелігенції покинули партію, зреклися своїх переконань, змінили свої позиції. Не виключаючи лідерів, “вождів”, “проводу”. І з усього Центрального Комітету УСДРП на останні роки перед війною лишилося тільки двоє його членів: Л. Юркевич і В. Винниченко. Л. Юркевич, являв собою Закордонну Делегалію УСДРП і переважно жив за кордоном. А я являв собою весь Центральний Комітет і переважно перебував на Україні, провадячи партійну роботу.

І от тут ми, течія всебічного визволення, на підставі фактичних документальних даних, маємо право запитати деяких з тих людей, які тепер називають себе соціально-демократами, і які закидають нам мінливість наших позицій: Де були ці люди (Мазепи, Феденки, Антоновичі, Порші, Жуки і т. д.)? Хто “тримав прапор” української соціально-демократії і не вступався ні на крок ні з соціальних, ні з національних позицій визвольної боротьби українського народу? Як голова наново обраного Центрального Комітету УСДРП, знайомий з тодішнім станом усіх організацій партії, я з абсолютною точністю можу сказати, що це були не колишні лідери, “вожді” партії. Їх не було ніде в партійних організаціях. Коли до них зверталися члени партії за якою небудь хоч би невинною допомогою, вони заявляли, що до партії не належать більше. Одні займалися своїми особистими справами, другі (Донцов, Скоропис, Степанківський, Петлюра та ін.) перейшли до табору противників і навіть ворогів соціалізму та революції. Всю партійну соціально-демократичну роботу й організацію українського робітництва провадили самі робітники та селяне.

Я скажу більше: чий одвертий, кричущий український голос чувся в цей час лютої реакції а надто підчас війни, підчас терору, стану військової облоги? Хто кричав

про національну неволю України і вимагав її визволення (національного, політичного, державного)? Хто кликав до боротьби з гнобительською їй, Російською державою, з царом, з війною? Де були люди, що визнавали й визнають тільки один бік визволення: національний? Ім, здавалось би, тільки й личило якраз тоді виступати в обороні нації й української держави. А вони де були? Вони разом з колишніми соціаль-демократами, служили в цей час по царських установах, по бюрах, у війську, і всі разом з буржуазними російськими патріотами й націоналістами кликали захищати Росію й боролися до "победного кінця" А прапор і національного визволення тримали так само українські робітники та селяне, члени течії всебічного й цілковитого визволення, послідовні соціалісти й революціонери. І в той час, коли, наприклад, С. Петлюра в Москві видавав на руській мові журнал "Украинская Жизнь" і закликав до оборони Російської Держави, українські робітники, без "дозволу начальства", ризикуючи розстрілом при арешті, видавали по своїх тайних друкарнях відозви, в яких закликали бити, валити прокляту тюрму народів, "Єдиную Неделімую", оту саму Російську Державу. І коли царська жандармерія та поліція ганялися по всій Росії та Україні за членами ЦК УСДРМ, коли мені доводилось міняти що місяця помешкання, паспорт і колір свого волосся, тікаючи від жандармського полювання за мною, в цей час С. Петлюра в "Украинской Жизни" умолював царських жандармів, що українцям треба дати національні полекшення. І коли українські робітники в обуренні запитали його, як може таке писати соціаль-демократ, Петлюра їм одповів, що він не є ніякий соціаль-демократ і ні до якої соціалістичної партії не належить.

Одже крім голосу течії всебічного визволення, української соціаль-демократії, голосу робітників і селян, проти "победного кінця" Російської Держави, проти Єдиної Неделімої, проти війни, за національну, політичну й соці-

яльну волю, ніякого громадського голосу не чути було на Україні. Іноді чувся голос окремих членів, чи груп українських соціалістів революціонерів, який в головному сходився з голосом соціаль-демократів. Але ця партія тоді саме тільки починала народжуватись і голос той не скрізь і не часто чувся.

(Документальними доказами вищесказаного можуть служити знайдені під час революції в архивах жандарських "охранок" Київ, Москви, Петрограда занотовані дані про "преступную деятельность" УСДРП в цей час на Україні, та про невдалі спроби арешту мене в цих містах. Ці дані були своєчасно оголошені в пресі. Так само документальними доказами можуть служити числа "Украинской Жизни" підписані редактором С. Петлюрою та весь зміст їхній.)

Отак була перша зміна позицій і перша зрада своїх власних переконань. Чия саме? — Але йдімо далі.

— ооо —

Настала революція 1917 року. "Победного конца" Великій Єдиній Неделімою" не сталося. Сталася "победа" революції, соціалізму, ідей всебічного визволення. В Росії й на Україні настала влада робітників і селян. В Росії — Совета Рабочих, Крестьянских, Солдатских Депутатов, на Україні того самого Совета тих самих депутатів, тільки під назвою **Центральна Рада**. Керівний провід у ній мали, розуміється, ті течії, які провадили революцію. Течія української соціаль-демократії була на чільному місці і головою першого революційного українського уряду було обрано голову Центрального Комітету УСДРП В. Винниченка, а головою Центральної Ради, (висуненого партією укр. соціалістів революціонерів на кандидата) М. Грушевського.

І от тут сталася друга зміна позицій. Чия? Все так само не течії всебічного визволення. А все гнх самих. що

еже один раз змінили їх. Всі ті, що позрікалися своєї належності до с-д. партії, що захищали "єдину неделимую до переможного кінця", всі тепер знову поробилися соціально-демократами, революціонерами, всі позаписувались до соціально-демократичної фракції Центральної Ради.

Чому їх було прийнято назад? Хто пережив перші часи лютневої революції, те підняття, той захват і екстаз перемоги, той може зрозуміти, що в тому стані ніхто не хотів зводити рахунків, що в тому стані революціонери й соціалісти почували себе такими сильними, такими переможцями, що готові були вибачливо й з прощенням поставитись не тільки до слабодухих, малодушних зрадників, але й до злочинних шкідників революції, до провокаторів і агентів царської охоранки, викритих в наших рядах (що на жаль та на шкоду нам і було в нас).

Але революція зробила ще більше чудо, ще дужчу зміну позицій не окремих хоч і численних осіб, але цілої партії. Українська Демократично-Радикальна Партія рішуче "радикально" змінила всі свої позиції, та навіть саму назву своєї організації: стала звати себе тепер **"Партія українських соціалістів-федералістів"**. Люди, які ще місяця два тому без огиди й страху не могли чути слів "революція", "соціалізм", люди, які ще два місяці тому були мирними, законослухняними консисторськими урядовцями, службовцями по царських інституціях, поміщиками і т. і. раптом самі себе стали звати "соціалістами" і прославляти революцію. Яка зміна позицій може бути ще більше кричущою?

Але мусимо бути чесними з собою і з іншими до кінця, бути безмилосердними до себе, так само як і до інших.

Ось тут сталася **зрада своїх позицій і течією всебічного визволення**. Не теоретична, не програмова, а фактична, дієва, що є часом ще шкідливіша, ніж одверта смілива

вміна програми.

Захоплена загальною повіддю національного визволення, вона дала залити себе з головою й не знайшла в собі сили пам'ятати в цей час і про інші боки визволення, а надто соціальний. Вона дала залити себе з головою на одну хвилинку. Але іноді деякі хвилинки варті довгих років. Вона схаменулась і сама собою, і нагадали їй руські большевики, але шкода вже була зроблена: ми віддали захист наших найнасушніших інтересів трудящих мас України інтернаціональним проводирям, ворожим до нашого національного визволення. Ми викликали в наших мас до себе й тим самим до української державности велике недовіря. **І це була величезна історична помилка.**

На підставі всього перейденого нами досвіду й пильного, чесного роздуму над ним впродовж 20 років, я беру на себе сміливість сказати: **ця помилка була основною причиною наших неудач у відбудові української державности на тому етапі.** Коли б Центральна Рада була знайшла в самому початку революції досить розуміння, чуття й волі, щоб з такою самою енергією, щирістю, ентузіазмом виступити в обороні соціальних та економічних інтересів поневолених кляс України, як вона виступала в обороні національних, то навіть саме національне відродження та українська державність були б безмірно краще забезпечені ніж вони є забезпечені тепер. Але Центральна Рада не була здатна на ролю такої захистниці соціальних інтересів української нації, бо не мала в собі отого погодження своїх сил: розуміння, чуття і волі. Це погодження мала в собі невеличка її менчість, течія всебічного визволення, але об'єктивні обставини склалися так, що вона не встигла стати більшістю.

Але чого ж то такий "привілей", така "праведність" тільки в одній течії?

Основна причина цього полягає в законах біології, та фактах преісторії людини. Головними рушійними силами

людей, як і всіх інших тварин на землі, були сили, які ми зовемо тепер **інстинктами**. Акти "праведности", чи "неправедности", (акти моралі) керувалися й диктувалися (та ще й тепер диктуються) переважно отими первісними, всемогутніми керівними силами живих істот. У інших тварин, які живуть на волі, у нормальних умовах, їхні сили є погодженні між собою: розум, інстинкти, почуття, воля. І тому дії їхні — повні сили, рішучості, певності. Цілий ряд причин (геологічних, біологічних, економічних та ін.) спричинився до викривлення інстинктів у людини. А це викривлення призвело до викривлення всього суспільного буття людей, до поділу їх на класи та держави, до визиску, та панування людини над людиною, класи над клясою, нації над нацією. А цей поділ з свого боку діє вже на інстинкти і ще дужче їх викривляє. (Я не маю змоги в цій статті говорити про це докладно. Докладніше я виклав ці думки в своїй книзі "Нарис програми конкордизму").

І таким чином сучасне людське суспільство, поділене на класи та держави, складається з членів хворих з викривленими інстинктами (переважно з перебільшеним, гіпертрофованим інстинктом особистого, клясового, та національного егоїзму. Найдужче хворими, натурально, є члени клас і націй панівних, які всякими засобами та способами підтримують, виправдують і благословляють у себе свій інстинкт панування та визиску. І натурально, що в членів пригноблених та визискуваних клас, цей інстинкт є менш хворий, що він їхнім станом не тільки не підтримується і не благословляється, а осуджується, ганьбиться, забивається, що в цих клясах навпаки, підтримується, благословляється, розвивається інстинкт колектива, солідарності, захисту й підтримки одне одного.

І от, коли ми з цього погляду розглянемо Центральну Раду, її більшість, її менчість, та їхні дії, ми краще зможемо зрозуміти, через що саме ота більшість не була здатна, не зважаючи на своє бажання бути представницею, та

захистницею соціальних інтересів поневолених клас України. Бо, повторяю, в цієї групи не було достатнього погодження її сил, її розуму з її почуттями, та інстинктами. Одні члени її (робітники, салдати, селяне) мали здоровший інстинкт егоїзму та розвиненіший інстинкт колективізму. Але розумові сили їхні були не достатні, не досить розвинені, політичний досвід не досить організований. Інші члени тої самої групи, і якраз провідні елементи її, хоча мали розумові сили більші, досвід повніший, але належачи до клас або панівних, або не дуже поневолених, мали інстинкт егоїзму хворіший, викривлений, а інстинк колективізму, або недорозвинений, або розвинений так, що індивід свої вчинки робив не для добра колектива, а для того, щоб одержати від того колектива **вияви** похвали собі, незалежно від того, чи заслужив він на ту похвалу, чи ні. (Так звана хвороба честолобности, яка особливо сильно розвинена в диктаторів, та “вождів” усякого роду, та розміру.) Такі люди для заспокоєння тої хоробливої згаги, “слави” готові на все: і на зраду інтересів колектива, і на справжню користь для нього, і на ширість, і на облур, на жорстокість і на добродійство, все в залежності від того, що саме дасть більше отої “слави”, і виявів похвали колектива.

(Типичним зразком такого покалічення був С. Петлюра. Існує приповідка: “Про мертвих казати або добре, або нічого” В громадських справах ця приповідка шкідлива: коли б люди слухались її, то в них не було б ні історії, ні оцінки дій попередників і досвід минулих поколінь не служив би наукою для нащадків. Про мертвих, чи про живих треба говорити **тільки правду**. А надто про таких, які чимсь випиналися над рівнем загалу, які грали якусь роль в історії колектива).

Центральна Рада складалася з партій, що всі звали себе соціалістичними. Але які там могли бути соціалісти, це ми з прикладу “укр. соціалістів-федералістів” можемо

добре бачити. Як міг якийнебудь консисторський царський урядовець (Лотоцький), якийнебудь попович (Єфремів), якийнебудь поміщик (Леонтович) і так далі, як могли люди, які ще вчора, з ворожістю ставились до соціалізму й революції, сьогодні стати їхніми оборонцями? Як могли навіть ті соціаль-демократи, які ще вчора відрекалися від соціалізму й партії, сьогодні гаряче, з ширим ентузіазмом обстоювати їхні інтереси? Протиприродна, неможлива річ. А ці групи були провідними в Центральній Раді. І будьмо вже ширими до кінця: один з головних проводирів її М. Грушевський до революції не тільки в 1920 році за кордоном і то не був соціалістом, але часом і виступав проти соціалістів. До соціалістичної партії він вступив тільки під натиском укр. соціалістів-революціонерів, які підтримували його в Центр. Раді. Українцем, членом нації визнавав себе кожний, національне поневолення та гноблення кожний почував на самому собі. І тому інтереси національного визволення зливалися в них з їхніми особистими інтересами. Але робітником, пролетарем, селянином, соціально і класово поневоленими та упосліженими, вони, в переважній більшості, не були і такими себе особисто не відчували. А тому, зрозуміло, що в національній галузі в них була і така ширість, і такий захват, і така романтика. Рідна мова, рідна пісня, рідна історія, козаки, Січ, гетьмани! Відродження державности, боротьба за державу. Тут було справжнє підняття, завзяття, відданість. Але коли виринало питання сучасности (землі для селян, фабрик для робітництва, влади для працюючих), тут ентузіазму вже не було, тут було вагання, дебатування, відкаладання, уникання.

Багато з них були й є добрими патріотами, корисними культурними працівниками, ширими політичними демократами. Грушевський був великим ученим, творцем великих національних цінностей, людина гідна великої оцінки всієї нації. Але сучасне суспільство є таке покаліче-

не, так калікувато розвивалося, що навіть такі люди в певних галузях не могли дати того, чого не мала в собі їхня соціальна природа. І треба було якихось особливих “щасливих” обставин, щоб деякі члени нації на самих собі відчували одночасно як національне так і соціальне поневолення, та щоб мали змогу це відчуття поєднати з розумінням і злити ці дві сили в єдину волю. На жаль в українській нації покищо їх ще не стільки як першої категорії. Але вони є і вони були й у Центральній Раді.

Одним із таких людей був, наприклад, я. (Знаючи своє життя краще ніж чие інше, я дозволяю собі навести його, як приклад). Я — син соціально-поневоленої селянсько-робітничої родини. Через деякі обставини батьки мої вважали за потрібне, після народної школи, конче продовжувати мою освіту, й дали мене до “панської” школи, до гімназії. І отут, на світанку свого життя, я зразу ж мав отій “щасливий” збіг обставин: я попав до вчителя клясово і національно свідомого, до руського монархіста і запального україножера та русифікатора. “Мужики” та “хохли” були його фахом, його пристрастю. І от, дякуючи йому, я зразу відчув своє і соціальне і національне становище. Щодня з глумом, з перекиривлянням моєї вимови руської мови, з реготом усієї класи мені було повторювано десятки раз, що я — “мужиченя і хохленя”. Одже в соціальну і національну боротьбу я вступив уже в 9 років, часом залитваючись образою, часом ридаючи, часом “розбиваючи морди” на перемінках тим пансько-руським діткам, які своїм реготом звертали на себе мою особливу увагу. З карцера за ці мої “виступи” я майже не виходив, так само, як не виходили з синяків мої “противники” панські дітки. І тому не дивно, що з 4-ої класи гімназії я вже писав українські вірші про козаків, про січ, про Україну, а так само про панів та мужиків-робітників. І тому цілком нормально, що з перших же років свого свідомого соціального буття, будучи членом УКП і УСДРП,

і членом Центральної Ради, і головою уряду, і аж по сей день я разураз почував і не можу не почувати, що інтереси "хохлів" і мужиків-робітників не є тільки "розуміння", не тільки струнка логічна справедлива теорія, а що це мої особисті, мої найрідніші інтереси*).

І от з таких як я і складалася течія всебічного і цілковитого визволення. І тому зрозуміло, що коли ми трохи очутились і виразно побачили та усвідомили собі те занедбання, те "удругоряднення", ту, так би мовити, зраду соціальних інтересів, яку ми в захваті одною стороною нашого визволення, допустили, ми з соромом, з болем, з обуренням на самих себе кинулися виправляти цю хибу. Але це було вже не так легко робити. З одного боку вже було викликано недовірря в працівних мас, з другого вже було захоплено ініціативу більшовиками, з третього вже зав'язалася з ними боротьба керівних кіл Центральної Ради. Але бажання нашої течії вернути довіря наших мас і таким способом перемогти руських більшовиків і відновити довірря до національної ідеї було настільки вели-

*) В Росії до революції в політичних, а надто революційних колах було саєсерідне звичає мірило активності, відданості, радикальності того чи іншого політичного діяча: це його *тюремний стаж*. Людина активна, послідовна, стійка не могла бути не поміченою царською поліцією та жандармерією і значить не арештованою. І от і тут мушу сказати, що, коли міряти цим мірилом активність, відданість і рішучість „соціалістів-федералістів" чи тих соціаль-демократів, які підрекались своєї партії, то вони були *майже ніякі*. Бо з членів цих груп переважна більшість ні одного разу не були арештовані й не сиділи в тюрмах, або коли були деякі арештовані, то сиділи всього кілька місяців, і то один раз не більше, що очевидно, визначало, що енергія й завзяття були цілком забиті першим арештом. І знову тільки в течії всебічного визволення мірка ця була інша, там арешти повторювались весь час і „сидіння" в тюрмі мірялося *рокami*, а нелегальне „життя" чи то в еміграції чи в Росії тяглося до самої революції. Я не можу навести в однобічній течії повторних арештів і можу їх навести у всебічній багато. (Сидячи по тюрмах три рази на протязі більше ніж трьох років в різні періоди і знаючи на Україні тюремних „товаришів" усіх партій та організацій) починаючи від Литвінова і кінчаючи Єфремовим (я не міг би пропустити ні особисто ні в переказах „новеньких" чи „повторних" *українців*). В аналах українських політичних „визиснів" (ні демократи-радикали ні оті соціаль-демократи) не були занотовані.

ке, що я, наприклад, оддавав себе, свою особу в жертву: я пропонував “лівій” частині свого уряду зробити проти мене, як голови уряду, виступ, арештувати мене, оголосити контрреволюціонером, винним за всю політику Центральної Ради, і радикально виправити цю політику в бажаному напрямі. Але ні “ліві” ні “праві” члени уряду не мали гарячого бажання провадити цей напрям. І тому вони цю пропозицію відхилили. А замість того схилились до чиєїсь пропозиції закликати німецьку армію на поміч проти большевиків. Наша течія рішуче виступила проти цієї пропозиції. Ми доводили, що ми соціалістичний уряд “робітничо-селянської нації” (як ми самі себе називали весь час), не можемо кликати на поміч собі таку реакційну силу, як німецька армія, що ця армія, захопивши дійсну владу на Україні, неминуче запровадить і реакцію політичну та соціальну, що такий акт буде ще більшою зрадою народніх мас, ще дужчим, ще неоправданим розривом з ними. А тим самим це буде і наше національне самогубство, це буде удар по нашій державності. Бо — доводили ми — для таких націй, як ми, які сторіччями були в поневоленні, які були позбавлені всяких засобів боротьби за свою національно державну самостійність (армії, урядів, школи, навіть національної достатньої самосвідомості мас), єдиною реальною, дійсною силою є єднання з масами, це є єдина наша справжня опора. Але єднання з масами без найбільшого, найширшого захисту їхніх, не не тільки національних, але й економічно-соціальних інтересів, не може бути. Одже не німців кликати, а за всяку ціну єднатися з масами, злитися з ними.

Але наші аргументи не могли переконати керівні кола Центральної Ради. Пропозицію закликати німців було прийнято. І це вирішило остаточно роз’єднання українського свідомого суспільства на ті самі дві течії, які були й з самого початку свідомого буття нації: на течію **однобічного визволення**, себто на течію, яка головними, єдиними зав-

даннями ставила собі здобуття національної державности, готова заплатити за це соціальним, політичним і всяким іншим поневоленням нації, і другу течію — **течію всебічного визволення**, яка, не жертвуючи ні на одну лінію національними інтересам, національним відродженням і творенням національної державности, не хотіла так само ні на одну лінію жертвувати й соціальними, та політичними інтересами народніх мас. Навпаки, вона вважала (як і тепер вважає), що погодження національних і соціальних інтересів є запорука кращого здобуття як тих так і других, що нехтування соціальними інтересами дуже шкодить національному визволенню, і навпаки, нехтування інтересами національними шкодить визволенню соціальному.

І з того часу ці дві течії весь час революції, аж по сей день, займали та займають ці позиції. І весь час течія всебічного визволення, скільки було сил її, старалася виправляти помилки однобічної течії. Але не завжди те залежало від неї і не завжди виправлення вдавалося.

Не поділяючи прийнятої постанови про закликання німців, я вийшов з уряду, керування яким перейшло до партії укр. соціалістів-революціонерів. Не бажаючи стягати відповідальности за цю політику ні на свою течію, ні на самого себе, ставлючись персонально з огидою до такого роду помочі, я не схотів тікати з Центральною Радою (від наступу большевиків на Київ) до Житомиру під захист німецьких передових загонів. Я лишився на території занятій большевиками. Я волів, будучи впізнаним ними, бути розстріляним аніж іти під захист такого "захистника", яким була кайзерська німецька армія. Щоб перевернути настрої мас, я в одязі робітника проїхав через усю Україну від Києва аж до самого Азовського моря.

І от тут, ввійшовши в самі недра народа, як неподільні

краплинка його, не з урядового кабінету, не з редакції газети, я побачив на скільки навіть наша течія не в'яляла собі дійсної шкоди, зробленої нашою політикою в самій хоч би національній справі, на скільки "безентузіазне" ставлення до економічно-соціальних інтересів народніх мас здискредитувало, майже вбило, в них ідею національного визволення та української державности. Колиб Центральна Рада на свої нуха почула по вагонах, по селах, по базарях (як я те чув), вислови ненависти до неї, той глум з "України", за яку покликано німецьку реакцію, колиб побачила ту спритність, з якою вороги національного визволення використовували цю політику, то вона, може, не так рішуче закликала б німців.

Правда, Центральна Рада хутко побачила свою помилку. Коли большевиків було розбито, коли почався грабіж України зголоднілою німецькою армією, коли було розігнано невдоволену за це Центральну Раду, коли німецькими генералами було призначено на гетьмана руського генерала Скоропадського, коли за ним шугнуло все руське та українське панство, коли почалися карні експедиції на селян, катування, грабування, помста, отоді більшість Центральної Ради зрозуміла, про яку реакцію попереджала менчість її, наша течія.

І як вияв своєї помилки, коли я повернувся до Київа, було обрання мене за голову Національного Союзу (об'єднання всіх, крім гетьманців, українських партій та організацій, що заступив Центральну Раду). Не М. Грушевського, голову розігнаної Центральної Ради, не голову уряду, що запрохав німців, с-р Голубовича, не С. Петлюру, що з такою парадом "на білому коні" в'їжджав за німецькими "визволителями" до Київа, а якраз мене, представника тої течії, яка була проти такого "визволення".

І натурально, що я, який на власні очі бачив, яку безодню вирила політика Центральної Ради між ідеєю визволення України а народом, міг найкраще зрозуміти ко-

нечну необхідність виправити ту помилку за всяку ціну, засипати безодню. Я виразно розумів, що коли ми хотіли, щоб народ наш не одвернувся на довгі роки від ідеї відродження нації й української державности, то ми повинні були відірвати його від ідеї соціальної й політичної реакції, з якою вона тепер була зв'язана. А відірвати можна було тільки виявом, цілковитого, безоглядного, героїчного віддання українських національних партій ідеї всебічного (не тільки національного, але й соціального) визволення українського народу.

Так виникла **ідея другої української революції**, ідея повстання проти німецької армії, та її витвору "гетьмана" Скоропадського. Моя течія, яку я насамперед познайомив з цією ідеєю, зразу зрозуміла й з ентузіазмом прийняла її. Але Центральний Комітет УСДРП, в якій наша течія ще залишилася, не хочучи ламати єдності української соціально-демократії, як те робили деякі нетерплячі окремі члени її (як наприклад група Нероновича-Кас'яненка), рішуче й без вагання поставився **негативно** до нашої пропозиції. Її було кваліфіковано як безглуздя, фантастику і навіть злочинність. На думку більшості тодішнього ЦК, ми повинні були, не тільки не повстанати проти гетьмана, а навпаки впливати на його уряд і берегти українську державність. І більшістю голосів було не тільки відкинено ідею революції, а ще й заборонено членам партії брати якубудь участь у цій справі. І до такої міри розпалились почуття, що нам було дано зрозуміти, що наші "товариші" не заважаються попередити гетьманський уряд, коли ми будемо намагатися здійснити це безглуздя.

(Цікаво, що більшість ЦК, яка була проти, складалася із тих членів, які колись із партії вийшли й вернулись тільки підчас революції (Садівський, Порш, Ткаченко і, здається, у ЦК був уже й Мазепа). А менчість складалася із членів того ЦК, який діяв підчас війни: Авдієнко і я.)

Розуміється, наша течія постанові не підлягла і взяла

всю відповідальність за акцію на себе самих. Але, щоб занадто ретельні "товариші"-противники не постаралися всякими способами перешкодити їй, ми мусли провадити її дуже конспіративно. І тільки, коли нами було вже все підготовано, коли було розіслано по головніших пунктах України членів нашої течії, коли, після довгого вагання, Коновалець дав остаточну згоду полка січових стрільців на повстання, коли плани "гетьмана" Скоропадського щодо повернення "єдиної-неделімої" Росії і ліквідації української самостійности та навіть її державности ним уже не ховалися так як раніше, тоді тільки я, як голова Національного Союзу, запропонував представникам партій що входили в склад його, виступити перед українським народом в ролі провідника революції проти гетьмана й німецької армії. На цей раз позиції нашої течії перемогли. На честь усіх партій треба зазначити, що всі, за виїмком ЦК соціально-демократичної партії, (не всієї партії, яка в більшості по всій Україні стала на наш бік, а тільки ЦК), зрозуміли нашу ідею й гаряче прийняли її, а надто партія українських соціалістів-революціонерів. Покійниш М. Шаповал, з усією відданістю й невтомною енергією кинувся з нами до організації сил повстання.

І отут треба відзначити одну (не принципіальну, а так би мовити технічну) помилку організаторів повстання, проти якої особливо настійно застерігав М. Шаповал: проти допущення до акції С. Петлюри. М. Шаповал доводив, що через свою хоробливу честолобність, через згагу "слави" С. Петлюра є здатний стати на послугу всякої реакції, що він здатний навіть до гетьмана побігти й за лопст якогось міністра продати йому всіх нас. На доказ цього він нагадував нам усім відомий факт, як С. Петлюра підчас боротьби з Російським "Временним Правительством" Центральної Ради, коли ми всі готували свої сили до проголошення Автономії, до видання Першого Універ-

салу, як він чинився до М. Грушевського і до мене, щоб Центральна Рада домогалася у Временного Правительства призначення його С. Петлюри "товаришом міністра" військових справ Росії, товаришом руського міністра Керенського, свідомого запеклого ворога національного визволення України. М. Шаповал нагадував нам, що самі соціаль-демократи відкликали С. Петлюру з уряду за його нездатність, бездіяльність, за його маніякальну любов до парадів та самореклями. Шаповал доводив, що користи трудно ждати від цієї людини, але шкода може бути дуже велика.

Ми, визнаючи рацію доказів М. Шаповала, все ж таки вагались, бо деякі військові елементи (надто дрібні отамани на провінції) пропонували закликати й Петлюру. Не хочучи нехтувати ні найменшою поміччю справі, було постановлено С. Петлюру все ж таки закликати, але закликати в останній момент, щоб він не мав часу "побігти до гетьмана", а крім того мати його під доглядом колектива, щоб він "не дуже гарцював на білому коні". І це була велика помилка, за яку ми заплатили досить дорого. Застереження М. Шаповала, на жаль, справдилось іще в більшій мірі ніж він думав.

С. Петлюрі, дійсно, тільки в останній момент, було запропоновано прилучитися до акції, і подано конспіративну адресу та годину останнього засідання Національного Союзу. На цьому засіданні мали бути вироблені основні директиви повстання, обрано Директорію і призначено точку дату загального, одночасного початку руху по всій Україні.

І всі наші організаційні заходи, вся робота, все повстання трохи-трохи не були знищені С. Петлюрою. Він певної відповіді на пропозицію не дав і на засідання Національного Союзу не з'явився. Одні гадали, що він злякався (бо гетьманській владі було вже відомо про засідання і броневики з руськими офіцерами ганяли по всьому

Київі, розшукуючи нас). Інші думали, що він уже "побіг до гетьмана" Але Петлюра ні до гетьмана не побіг, ні підставляти себе під розстріл руських офіцерів не схотів. Поки Національний Союз підставляв себе під розстріл і засідав, цей нещасний чоловік тихцем помчав у Білу Церкву до Січових Стрільців, й немов би присланий Нац. Союзом, видав од свого імени відозву до українського народу з закликом до повстання. Не маючи директив од Нац. Союзу, емісари його по всій Україні ще чекали. Повстання, підняте тільки біля Білої Церкви, могло бути зразу здушеним гетьманським військом, і весь рух було б убито в самому початку.

Та більше: на рух зразу було накладено тавро одної людини. Це виходило не повстання свідомої робітничеселянської демократії проти соціальної, політичної, та національної реакції, монархії й окупантів, а бунт "якогось Петлюри", якогось "отамана" проти "гетьмана", на зразок тих бунтів, яких населення уже багато бачило. Колиб Директорія не похопилась видати свій Універсал і не поширити серед населення, повстання ризикувало не вдатися, бо ні селянство, ні тим паче мійське робітництво на заклик "отамана Петлюри" не хапалося збігатися. Тільки як стало відомо серед широких мас, що керують повстанням політичні партії й соціялісти, а не якісь отамани, (на зразок батька Махна, та інших), коли по інших кутках України розпочався нашими емісарами рух, тільки тоді біля нашого ядра, полка Січових Стрільців, почався справжній рух революції. (Не зважаючи на це, деяке зафарблення "отаманщиною", "петлюрівщиною" залишилося на довго, та ще й тепер має його в "петлюрівській" літературі.)

І от знову: яке разуче підтвердження позицій течії всебічного визволення цією революцією. Поки українські політичні групи широко обстоювали **всебічне** визволення, (не тільки національне, але й соціальне та політичне) укра-

їнські народні маси були з ними і справа укр. державности стояла на міцних підвалинах. Навіть вороги не сміють заперечувати, що цей рух був якимсь чудом. В кільки місяців без копійки грошей, без ніякої ні звідки допомоги, утворити цілу армію, розбити гетьманське військо, складене з досвідчених руських офіцерів, прогнати з України кількасот тисячну німецьку армію, переорганізувати цілий державний апарат. І як тихо сиділи національні та соціальні вороги по своїх кутках, поки було це погодження з масами.

І як почало відразу все мінятися (нехай учасники тих подій самі чесно пригадають ті часи!), як тільки почалося нехтування соціальними інтересами, як тільки знову однобічна течія почала забирати гору в керівних центрах республіки, навіть у самій Директорії, а головним чином у війську. Розгроми отаманією робітничих професійних спілок, погроми євреїв, катування різками цілих селянських з'їздів, це все були вияви панування отої однобічної течії. І зараз же у відповідь на це: вибух недовірря, обурення мас. І зараз же користування цим московського націоналізму, що в образі большевиків почав скрізь по Україні піднімати повстання населення проти Директорії. Тепер вони могли сміливо наступати на Україну, тепер вони не боялися народніх мас, отаманія робила тепер укр. маси їхніми союзниками знову.

І знову течія всебічного визволення мусіла хопатися рятувати всю справу не тільки соціального, але й національного визволення, знову засипати прирав, знову погоджувати соціальний момент, потоптаний петлюрівщиною, з національним. Оголошення влади трудових рад, програма цілковитої соціально - економічної демократії, скликання Трудового Конгресу, все це були напружені зусилля захистити наше поєднання з працівними класами.

Але московський націоналізм під прапором большевизма уже рушив на нас. Уже довірря мас було захитане.

І вже московське військо наступало на Київ. А в Одесі вже стояли військові кораблі Антанти, які підтримували білгвардійську руську армію, що з другого боку теж сунула на Україну. Єдиний рятунок для укр. державности було якнайшвидче помиритися зо своїм народом і зробити якусь угоду з Москвою. Для миру з народом мав послужити Трудовий Конгрес. Для угоди з Москвою, я, як голова Директорії, вислав спеціальну делегацію на чолі з С. Мазуренком. Я бачив, що політична і міжнародна ситуація була для большевиків така, що вони **мусіли** піти на замирення з нами на всяких умовах.

Трудовий Конгрес був трохи заспокоїв обурення викликане петлюрівщиною. Але наступу московських большевиків спинити не міг. І делегація не подавала ніяких знаків життя, і ми не знали, чи провадились мирові переговори і, коли провадились, то яке було ставлення Москви до наших позицій.

І от я скажу:

українська державність під цей час мала величезний шанс затриматися й закріпитися. Але цей шанс свідомо, умисно знищила течія одностороннього націоналізму, керованого свідомими, запеклими ворогами соціального визволення працівних клас України.

Москва прийняла умови Директорії. Вона згожувалась на цілковиту самостійність і незалежність Української Народньої Республіки, на українську державу, абсолютно незалежну від Москви, з самостійним військом і самостійним соціальним та політичним устроєм. Москва згожувалась одтягти свої війська з України і підписати мир. Тільки з одною умовою: заключити військовий союз проти білої руської армії й інтервенції Антанти. Питання довго дебатувалось, було багато противників, але Ленін настояв і постанову було винесено. С. Мазуренко, голова делегації, два рази посилав "прямим телеграфним проводом" донесення голові Директорії й чекав відповіді. Ці доне-

сення приймав "головний отаман" С. Петлюра. Але Директорії він про ці донесення свідомо, умисно ні слова не казав. Про вирішення питання миру з Україною я довідався тільки в 1920 році від С. Мазуренка, та від Народнього Комісаря Закордонних Справ РСФСР — Чичоріна.*)

Через що було вчинене це страшне злочинство проти української державности однобічною течією?

Все через те саме: що вона боялась соціального визволення українських трудящих. Мир з Москвою не давав можливости укоськати соціальні прагнення народніх мас. Вона воліла шукати помочі знову деінде. І знайшла: в цей час провадились нею переговори з генералами Антанти та руської білої армії, які обіцяли поміч для боротьби з большевиками. С. Петлюра уже став, як пророкував М. Шаповал, на службу ворогів соціального визволення України і за "славу" за "білого коня" за назву "національного героя" вже виконував їхні накази.

Москва чесно виконувала свою постанову і терпляче чекала відповіді Українського уряду. Розуміється поводитись вона так не того, що поважала права української нації, і згода її на наші пропозиції, на самостійність України, була не з любови Москви до справедливости і права, до соціалізму. Ні, коли я посилав делегацію, я рахував на інше, на скрутне становище Москви, на наступ білої армії та Антанти, на бажання Москви знайти у нас не зайвого ворога, а співника і буфер од загроз. Мої розрахунки виправдались цілком. І боляче думати, як близько ми були від здійснення наших прагнень самостійности, від нашого принаймні державно-національного визволення. Момент був неповторний більше. Біла армія і Антанта служили (і служилиб на певний ще час) сприятливими для організації нашої армії і державного апарата чинниками.

*) Не лістаючи відповіді від Директорії, Мазуренко хотів сам приїхати на Україну. Але петлюрівські агенти не пропустили його на кордоні й він мусів вернутись до Москви.

Москва, не тільки не робила б замахів на нас, а ще помагала зброєю, муніцією, продуктами, як те й було нами поставлено в договір. За якийсь рік-два наша державність стала б на ноги і звалити її було б аж не так легко. Але волею однобічної течії та її слуги С. Петлюри сталося інакше.

Наступ большевицької армії, дійсно, було спинено. Але треба правду сказати: українська армія була вже до такої міри деморалізована самочинством і бездарністю отаманії, а сама отаманія була така полохлива, що навіть ядро січових стрільців не могло спинити її в її боягузстві. І треба хоч і з соромом але чесно сказати: українське військо покинуло Київ без ніякого бою, без ніякого наступу **большевиків**, тільки від страху перед тим наступом, про який якісь провокатори навмисне кричали. Доказом того, що московський уряд Леніна чесно виконував прийняті наші умови і що наступ дійсно був спинений, був той факт, що Київ майже тиждень лишався без ніякої влади після утечі укр. війська та уряду. І аж тоді, як у місті почалися злочинства і безлад, большевицьке військо заняло його.

Так закінчився цей етап будування нашої державности.

Після виходу з Києва, властиво, остаточно закінчилося погодження і замирення з народом. Принципи й постанови Трудового Конгресу були отаманією викинені. Влада Директорії була вже тільки номінальна. Фактично вона належала однобічній течії, та її військовій групі. А за декоративну постать у неї був "соціаль-демократ" Петлюра. Я, голова Директорії, щодня чекав свого арешту і еventуального убийства. Коли я ще лишався в Директорії й не пробував рішуче вирватись, то тільки тому, що все ждав одповіді з Москви: поки не було ніякої, можна було сподіватись і позитивної. Тому, кидати хоч тінь надії я не вважав за корисне для справи.

Але, розуміється, моє чекання було даремне. Однобічна течія це добре знала і сама з Москви більше нічого не чекала. Вона тепер, як колись од німців, чекала допоміжні тільки від Антантських реакційних генералів.

І от цікаво зрівняти дві делегації, які тоді були вислані українськими течіями в різних напрямках. Одна делегація (всебічної течії) на північ до Москви. Наслідки її вище подані: досягнуто згоди і гарантії **цілковитої самостійності** (державної, національної, соціальної, політичної і всякої іншої). Однобічна течія її відкинула.

Друга делегація була вислана (однобічною течією) на південь, до антантського інтервенційного генерала Фрейденберга, прохати виконання обіцяння допомоги. Головою цієї делегації був І. Мазепа, член української соціально-демократичної партії. Генерал Фрейденберг (як доповідав сам І. Мазепа) прийняв делегацію брутально і ніякої допомоги навіть не пообіцяв. "Перше ніж балакати про якусь допомогу, ви повинні вигнати як собак з уряду Винниченка і Петлюру. Винниченка за большевизм, а Петлюру за бандитизм" (Точні слова Фрейденберга.)

Оце була уся відповідь генералів. На запитання Директорії до І. Мазепа, як же реагувала на цю образу і брутальність українська делегація, Мазепа відповів, що вона ніяк не реагувала. Як же вона, справді, могла реагувати: обуритись, з гідністю перервати дальшу розмову? В інтересах "української державності" вони цього не наслідились зробити. Такий був наслідок посилки другої делегації.

І отут знову характерна різниця в проєктах надалі. Надій на поміч од Антанти не було. Навіть колиб мене й Петлюру було вигнано як собак і то, очевидно, ніякої допомоги Антанта Україні не далаб. Що робити?

Користуючись відповіддю інтервенційних генералів, і безвихідністю отаманії, я запропонував свій план: відступити до Галичини, з'єднатися з братніми українськими

Але, розуміється, моє чекання було даремне. Однобічна течія це добре знала і сама з Москви більше нічого не чекала. Вона тепер, як колись од німців, чекала допоміжні тільки від Антантських реакційних генералів.

І от цікаво зрівняти дві делегації, які тоді були вислані українськими течіями в різних напрямках. Одна делегація (всебічної течії) на північ до Москви. Наслідки її вище подані: досягнуто згоди і гарантії цілковитої **самостійности** (державної, національної, соціальної, політичної і всякої іншої). Однобічна течія її відкинула.

Друга делегація була вислана (однобічною течією) на південь, до антантського інтервенційного генерала Фрейденберга, прохати виконання обіцяння допомоги. Головою цієї делегації був І. Мазепа, член української соціально-демократичної партії. Генерал Фрейденберг (як доповідав сам І. Мазепа) прийняв делегацію брутально і ніякої допомоги навіть не пообіцяв. "Перше ніж балакати про якусь допомогу, ви повинні вигнати як собак з уряду Винниченка і Петлюру. Винниченка за большевизм, а Петлюру за бандитизм" (Точні слова Фрейденберга.)

Оце була уся відповідь генералів. На запитання Директорії до І. Мазепа, як же реагувала на цю образу і брутальність українська делегація, Мазепа відповів, що вона ніяк не реагувала. Як же вона, справді, могла реагувати: обуритись, з гідністю перервати дальшу розмову? В інтересах "української державности" вони цього не наслідились зробити. Такий був наслідок посилки другої делегації.

І отут знову характерна різниця в проєктах надалі. Надій на поміч од Антанти не було. Навіть колиб мене й Петлюру було вигнано як собак і то, очевидно, ніякої допомоги Антанта Україні не далаб. Що робити?

Користуючись відповіддю інтервенційних генералів, і безвихідністю отаманії, я запропонував свій план: відступити до Галичини, з'єднатися з братніми українськими

групами, що боролися проти поляків, зміцнити свою армію, вливши в неї свіжого духу, з'єднатись з народніми масами, і тоді перейти в наступ, як проти московського большевизму (якщо він одповість на той час негативно) і проти польської шляхти. Тоді ні московський большевизм ні польська шляхта не були ще сильні і, піднявши ентузіазм укр. народніх мас, можна було скласти справжню армію й захистити всю Соборну Україну. Але течія противна ідеї всебічного визволення якраз того ентузіазму мас і не могла прийняти. Вона відкинула мою пропозицію й вирішила: до Галичини дійсно відступити, але не до українських мас, а до польського уряду, прохати в нього допомоги. Коли для цього треба буде пожертвувати Галичиною й віддати її Польщі, то треба буде це зробити "для української державности". Коли треба буде навіть дати польській шляхті економічні й соціальні компенсації, повернути їм їхні маєтки на Україні, треба буде й це зробити "для української державности" (що дійсно потім і пробувалося зробити).

Після такого вирішення я вже не міг залишатися далі в одному уряді з цією течією. Я поставив домагання випустити мене за кордон. Як пояснив М. Шаповал, я не міг піти до демісії, бо мене призначив на мою посаду вищий орган влади Трудовий Конгрес, і ніхто поза ним не смів, ні зміщати мене, ні замінити мене кимсь іншим. Директорія згодилась дати мені безстрокову відпустку, і я виїхав за кордон. Через якийсь час за нашою течією покинули односторонню течію і укр. соціалісти-революціонери, на чолі з М. Шаповалом, та Н. Григорієвим. З Директорією (краще сказати: з отаманією) лишилися тільки соціаль-демократи, що колись зреклися соціально-демократії на чолі з Петлюрою та Мазепою, соціалісти-федералісти, та ще кілька дрібніших груп. (При цьому, для кращої характеристики цієї течії, не можна не згадати маленького комедійного моменту в цій драматичній п'єсі: партія со-

В Польщі залишився так званий "уряд УНР". Головним отаманом і головою Директорії став Андрій Лівницький. Колись у 1901-1902 році, будучи студентом Київського Університета, він числився членом РУП. Скінчивши університет він виїхав на провінцію, став мировим суддюю і більше ніколи, ні в яких ні соціалістичних, ні національних, ні взагалі громадських організаціях та політичному житті України участі не брав. До самої революції 1917 року він жив десь у прилуцькому повіті на Полтавщині, судив селян, випивав і грав у карти з урядовцями царської поліції, поміщиками, попами й т. і. Підчас революції він не посмів записатись у соціаль-демократичну партію, чи навіть до "соціалістів"-федералістів. Підчас влади Директорії він з'явився і служив за якогось дрібного урядовця в якомусь міністерстві. Після захоплення назви голови Директорії Петлюрою біля нього з'явився А. Лівницький і як людина з певними якостями, які люблять люди з хворою честолюбністю, хутко став у Петлюри головою його "вагонного" уряду. А після смерті Петлюри в спадщину А. Лівницькому перейшла вже й Директорія. Тепер він є і "головний отаман" і "голова Директорії" Української Народньої Республіки, а "його" "прем'єр-міністром" є колишній царський "чиновник" В. Прокопович.

І от у цьому факті хіба нема найбільшої зради?

Повстання, революція, лозунги соціальної волі, трудові ради, криваві героїчні бої, Трудовий Конгрес і Директорія, як вияв перемоги і... все це закінчилося тим, що на чолі цієї Директорії, цього найвищого органу влади грядущих, борців за всебічне визволення, за соціалізм стоять люди, які все життя своє були ворожі і до волі тру-

роняючи честь Петлюри, „передали куті меду” й заявили, що *яесь* український народ був погромником. Я хотів спростувати цей ганебний і шкідливий для української нації наклеп на неї. Але на сих умовах мене на суд не було допущено.

дящих, і до соціалізму, і до революції, і навіть до боротьби (а не випрохування) за державність. Якись жалюгідні обивателі, випиваки, картьєрі, колишні маленькі царські урядовці. Хіба ж це не найбільший глум із тих самих прагнень трудових мас, не безсоромний цинизм? І хіба не є це найбільша зрада з боку людей, які звать себе "соціаль-демократами", соціалістами, коли вони підтримують цей глум, коли самі беруть у ньому активну участь?

Оцей "голова Директорії" (як розповідають ті, що знають діяльність "Високої Директорії") тепер годинами висичує по передпокоях міністерств польської держави й жде видачі субсидії. На ту субсидію він сам живе, на неї утримує свій "уряд", із неї дає тим "партіям", які "підтримують" його (себто кільком десяткам людей, які звать себе соціаль-демократами чи як інакше). І на ці гроші робить "урядову політику" себто: частує земляків обідом, горілкою, винами і грає з ними в карти. Та видають один чи півтора худорлявих журнальчика. І таким чином "тримають прапор укр. державности", доводячи, що без цього сама ідея української державности загинула б на віки, що ніхто більше з усієї української свідомої суспільности не пам'ятав би про неї.

А за тримання прапора такої державности польська шляхетська держава (без того опору, який міг би бути) має під своїм пануванням великі частини Української Соборної Об'єднаної Держави. Все, що українська нація виборола на цих землях, ступень за ступенем однімається, касується, нищиться. Не тільки від української державности, але навіть од української школи майже нічого вже не лишилося і саме ім'я земель нашої батьківщини — "Галичина" і "Україна" — заборонені до вживання.

На майбутнє ця течія має плян: за допомогою оцієї самої польської шляхти і німецького фашизму іти завоювати ("визволяти") ту частину України, яка ще не під Польщею. Ці люди, треба думати, готові доводити,

що на новозавойованих, розчавчених, винищених землях України вже буде інший лад, що та Україна не буде ні пошматована, ні розподілена між завойовниками, ні повернена в рабство (державне, національне, соціальне, політичне, економічне) одно слово, що Польща, Німеччина та інші спільники тільки від доброти серця, тільки від співчуття до України будуть битися за неї, тільки за те, щоб зробити її самостійною, неподільною, незалежною, великою, багатою. І навіть ім'я України дозволять їй мати. І тільки для цієї мети вони й тримають у шухлядах міністерств, як печатку, "уряд УНР", якою вони й будуть потім припечатувати всі свої оці великі високодушні акти.

Такий є шлях, дії й досягнення однобічної течії.

Друга течія. Після захоплення влади в Директорії однобічною течією окремі члени соціалістичних партій почали переходити на територію захоплену московськими більшовиками і творити там свої організації. Головніші них були: "боротьбисти" (ліве крило партії соціалістів-революціонерів) і "укапісти" (ліве крило укр. соціал-демократів, що заклали Українську Комуністичну Партію УКПІ). Вони стали на бік більшовиків і провадили боротьбу далі і за соціальне визволення (проти однобічної течії та її петлюрівщини) і за національне (проти московських більшовиків).

Друга частина всебічної течії, яка не мала змоги проїхати на Україну, виїхала за кордон і заклала "Закордонну Групу УКП". Збираючи свої сили, течія всебічного визволення на Україні, кликала Закордонну Групу УКП до себе. В цей час московський більшовизм докінчував захоплення України й, щоб привернути до себе симпатії національно-свідомих елементів, оголосив цілковиту національну й державну самостійність Української Радянської Республіки в федерації з Москвою.

Закордонна Група УКП в ідеологічному порозумінні з Закордонною Групою УПСР, постановила делегувати мене на Україну для в'яснення дійсного стану і, коли він буде таким, як оголошується Москвою, коли там, дійсно, українській нації забезпечено і соціальне і національне визволення, взяти участь у активній роботі в будові української самостійної радянської державности.*)

Вся преса однієї течії тоді проголосила мене "зрадником", "запроданцем ворогам України" й т. і. Я цього вже не чув і, перемагаючи арешти на кордонах і здивовання московської влади, яка не була навіть попереджена нами, приїхав таки до Росії, а потім і на Вкраїну.

Моя перевірка привела мене до в'яснення, що декларації московського уряду про самостійність України не відповідали дійсності. Я заявив протест проти багатьох явищ національного і державного стану України. Тоді ще не було сталінізму і мене за це ні заслали зараз же в концентраційний табір чи ізолятор, не розстріляли, а вислали до мене на переговори спочатку дипломата Чичоріна. Потім, коли ні до чого ми з Чичоріним не прийшли, членів Політбюро — Зінов'єва й Каменева. Потім голову укр. радянського уряду Раковського. Потім Троцького. Потім нарешті Сталіна. Мені наводили силу теоретичних, логічних, моральних і всяких інших доказів, що я повинен згодитись з політикою Москви на Україні. Мені за це гарантувалася посада голови Ради Народніх Комісарів УРСР, мені гарантувався "білий кінь" і назва "національного героя", моїм іменем мали бути названі заводи, ulиці, міста на Україні. До мого розпорядження стояв у Мос-

*) З огляду на труднощі в тодішніх обставинах подорожі до Росії й України, оточених інтервенцією, я мусів провадити цю подорож якомога конспіративніше, ховаючи її навіть од членів своєї групи. Тим паче, що їхав я під дипломатичним паспортом на чуже ім'я виданим мені міністерством одної європейської демократичної держави. Тому я й мусів зробити, некоректність щодо групи УПСР, не повідомивши її про свій виїзд, що викликало потім нарікання й непорозуміння.

кві мій власний потяг. В Харкові мені готувався пишний “особняк”, розкішний автомобіль і такі інші “ласощі”. Мені тільки треба було згодитись, що для соціалізму, для революції ота національна політика Москви на Україні, яку вона провадила, була і потріба і необхідна. Як справжній, мовляв, революціонер і соціаліст я повинен був дати свій підпис під усе, що робилося чи краще сказати: бути печаткою на всіх актах Москви щодо України.

Я печаткою ні за “білого коня”, ні за “лакомства нещасні” не схотів бути. Я, як і моя течія не переставали доводити, що політика Москви є і не потрібна, і не корисна, і шкідлива. Як колись нашої односторонньої течії ми доводили, що без соціального визволення не може бути й визволення національного, так тут, навпаки, доводили, що без визволення національного не може бути визволення і соціального. І тому в інтересах **всебічного** визволення я під нашої течії виставив такі умови: Справжня дійсна самостійність української радянської держави. Справжнє самостійне укр. військо. Не федерація, а тільки Союз з Росією. Не диктатура руської культури на Україні, як проголошував голова радянського укр. уряду Раковський, **а суверенітет української національності і української культури на Україні**. Негайна, (ще до остаточного усамостворення всіх галузів державности) українізація всіх органів влади й адміністрації згори до низу. Себто в головних пунктах повторення головних умов Директорії, раз уже прийнятих Москвою. Але поскільки самі українці впустили момент, відкинули згоду Москви і вся Україна вже була під її владою, а організація опору білій армії на Україні ішла і поза ними, то московському націоналізмові не було вже такої потреби приймати **тепер** наші умови. І Москва не хотіла їх приймати. А наша течія теж не хотіла йти ні на які уступки. Мої переговори, які тяглись уже три місяці, почали зникати вже хвилювання в нашої течії по всій Україні (як серед боротьбистів та ука-

лістія, так і серед ширшого населення). Голова укр. уряду Раковський, маючи про це докладні донесення, радив Москві яко мога швидче вислати мене назад за кордон, бо моя присутність могла викликати ускладнення. З другого боку члени нашої течії, мої ближчі друзі, радили мені на Україні не лишатися, бо їм стало відомо, що Чека постановила мене "ліквідувати", організуючи "нешасливий випадок", в якому мене булоб убито.

Але чи хотів би я лишатися на Україні, чи ні, коли московський уряд, послуховавшись Раковського, постановив вислати мене, то відіяти не можна було нічого. Перед виїздом ми постановили, що течія провадитиме всередині України далі боротьбу за всебічне визволення, а наша група за кордоном буде провадити захист наших позицій як перед українськими масами, так і перед трудящими класами інших країн.

І боротьба пішла ще завзятіше. Наша група за кордоном видала на головних мовах Європи мою доповідь про стан в РСФСР під заголовком "Револуція в небезпеці". В ній наша течія голосно на весь світ закричала про те, про що тільки тепер говорять усі опозиціонери на чолі з Троцьким. Ми вже тоді бачили зраду керівних елементів більшовизма ідеї всебічного визволення. І з тою самою силою ми кричали як про зраду **соціального** так і **національного** боку. У відповідь на це Москва наказала "найвищому" органу влади "З'їздові Рад робітничих, селянських, салдаських депутатів України" засудити мене за "зраду". З'їзд виконав наказ і постановив поставити мене поза законом, конфіскувати всі мої літературні заробітки й книги, а самого мене дозволити вбити кожному громадянину України, як тільки мене де зустріне.

Одначе це зробило якраз протилежну дію на Україні. Мої вимоги, мій розрив, мій виїзд і оцей присуд викликали таке розворушення питань, що, як мене повідомляли члени

нашої течії, вже доходило до розколу урядової партії КП(б)У і до заколотів по селах. І заспокоїла Москва це все тільки згодою на більшість наших вимог сформульованих мною в переговорах. Насамперед: змінити назву Російської Федеративної Соціалістичної Республіки (РСФСР) на Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), яка і є тепер. Далі: розпочати українізацію, проти якої так обурено сперечався зо мною Раковський. Далі: взагалі змінити конституцію Союзу, що й було згодом дійсно зроблено.

Розуміється, це були тільки формули і їх ще треба було заповнювати реальним змістом. Наша течія і там на Україні і тут за кордоном це добре розуміла і боротьби не припиняла ніколи, тільки надаючи їй, в залежності від стратегічної обстановки, ті чи інші форми. Коли Москва йшла на уступки, коли мусіла давати обіцяння, ми готові були полекшувати їй виконання обіцянь і йшли на співробітництво з нею, кличучи і інших з нами спільними силами будувати далі нашу робітниче-селянську державність. Коли ж Москва зраджувала свої обіцянки і свої власні позиції, ми виступали проти неї, ми кликали до боротьби з такою зрадою. Це мінливість **не наша**, а якраз наших противників, на яку ми тільки відповідно реагували. Повторяю: ми тільки один раз і то на один коротенький мент зрадили нашу **всебічність**. І та зрада, той біль і та шкода, яку ми зробили навчили й загартували нас. Але то була не та зрада, яку нам закидають однобічники (петлюрівці, фашисти, нацисти, монархісти) зрада не **національного** боку визволення. **Ніколи, ніде, в ніяких обставинах ми національного боку визволення не зраджували.** Ні в яких переговорах і договорах ми не згоджувались на віддання одної частини єдиної української нації на поневолення (чи то Галичини, чи Буковини, чи Волині, чи Підкарпаття і т. і.) Ніколи, ніде, ні за які персональні чи групові (класові) субсидії, привілеї чи як інакше ми не згожува-

лись на зменчення хоч би на йоту суверенітету української нації. Нашій групі пропонувались не раз усіякі підкупи за таку згоду. Мені особисто і після виїзду з України два рази робилися Москвою пропозиції вернутися на Україну. Обидва рази мені обіцялися не такі мізерні подачки, які має "уряд УНР" со столу своїх панів, а ті, дійсно, "великі й пишні милості", які Москва вміє робити на кошт своїх народів їхнім ренегатам. Обидва рази я у відповідь на ті пропозиції виставляв усі ті самі нації вимоги дійсної, справжньої, всебічної самостійности української нації. Мені агенти Москви "по дружому" доводили, що не можна вимагати всього разом. І наводили факти того, що вже зроблено зміну назви, українізацію, суверенітет української культури, розцвіт українського мистецтва, (який тоді дійсно намічався). Я фактів не відкидав і згожувався співробітничати зза кордону в певних галузях (літературі, мистецтві, науці) і других кликати до співробітництва. Але поки не будуть виконані умови нашої течії, (справжня самостійність державна, політична, національна і т. д.) я їхати на Україну не міг і не хотів.

Умови ті ще не виконані. Навпаки, реакційний москвський націоналізм, що далі до дужче набірає сили, то нахабніше робить замахи на здобутки українських мас. Боротьба провадиться з безупинним завзяттям. Члени нашої течії десятками й сотнями падають під ударами оскаженілого руського націоналізму. Зі зрозумілих причин я не можу подати імен героїчних борців **тепер**, але вони записані на перших сторінках визвольної боротьби нашого народу.

І все ж таки, не зважаючи на посиленй наступ нашого ворога, на загублення певних наших позицій, коли ми зрівняємо здобутки всевизвольної течії з тими ганебними наслідками політики "уряду УНР", то яка непорівняльна різниця! Ім'я України на Західній Україні збо-
ронене не тільки з державного вжитку, але й приватно.

А на Великій Україні московський націоналізм робить наступ за наступом, щоб утримувати позиції єднання в Росією. Українська державність здобута нацією в революційній кривавій боротьбі вросла в маси, вона існує, вона не потребує жалюгідних і соромних "прапорів" консисторських чиновників, так само як вона не боїться наступів на неї московської реакції. В неї вліто не той зміст, який потрібний українським працівним клясам, але вони й "однобічного" змісту не потребують. Вони борються за свій зміст української державности, той зміст, який притаманний нашій "мужицькій" працівній нації, всецизвольний зміст.

І пляни нашої течії так само відрізняються від плянів однобічників. Ми орієнтуємось не на війну та на, поміж якихось держав. Ми вважаємо війну за найбільше, за найстрашніше нещастя для української нації. Війна (через цілий ряд історичних і сучасних причин) найтяжче відіб'ється на нашій нації. Нас найбільше буде зруйновано, знищено, розтопано. Дуже можливо, що наші землі ще більше розподілять, що нас нарізно ще дужче знесилять і заберуть у рабство (державне, національне, економічне, соціальне і т. д.). За це тепер ідуть поза кулісами торги та переговори. І тому наша течія буде вживати всі сили свої, щоб позбавити свій національний колектив од цього страшного нещастя. Де можна відкупитися від тих, що торгуються за наше тіло, вона буде старатися відкупитися. Де можна притягти до оборони від війни таких самих противників її, вона притягатиме. Коли ж ці усилля не спинять катастрофи воєнної, вона буде всі сили вживати, щоб одстоювати свою цілість, свою суверенність. Ні одної частини своєї батьківщини ні за які "лакомства нещасні" (партійні, групові чи персональні) ми не віддамо на поталу ніяким можновладцям. І зброї ніколи не складемо, поки всі боки визволення нашого народу не будуть цілковито забезпечені.

Здається, в цих діях, позиціях і "орієнтаціях" на майбутнє при найбільшій сторонності та несправедливості трудно знайти зраду національних інтересів України. І все ж таки як цілій нашій течії, так окремим особам це весь час закидається. І до якої міри може доходити ця сторонність, це найкраще можна бачити на ставленні до моєї особи.

Зрадником мене було проголошено однобічниками вже тоді, коли я розпочав мирові переговори з Москвою, коли було сховано від українського народу та його влади згоду Москви на самостійність України. Ще більше закричали про мою зраду тоді, коли я не згодився на віддання Галичини на поневолення Польщі й виїхав за кордон. (Очевидно, криком цим хотіли заглушити голос сумління, чи від себе відвернути увагу?)

А надто сили про мою "зраду" набрав крик тоді, як я виїхав на Україну. Я вернувся з України. Я не вступився ні на одну лінію з позицій самостійности укр. державности. Я голосно на весь світ заявив про гнобительство Москвою нашої нації. Я закликав до боротьби з дурійством, зрадництвом і пануванням московського імперіялізму. І все ж таки обвинувачення однобічників у зраді ані трішки не зменчилось. Тільки до цього обвинувачення вони стали додавати обвинувачення в мінливості позицій (оті надзвичайно постійні, вірні люди, які весь час відрекалися, верталися, тікали, міняли). І так це тягнеться й досі.

За цю мою "зраду" ця течія (як вона сама заявляє) постановила "викинути мене з нації" Для цього вона єживає цілком сталінських способів: викреслює мое ім'я з історії революції, з літератури, з громадянського і культурного життя. Ніде, справді, в описах минулих подій на Україні, чи то по книжках чи то по журналах і газетах

однобічної течії моє ім'я ніколи не згадується. Головою українських урядів звичайно називається С. Петлюра. (І то навіть у тих газетах, які звать себе демократичними чи соціалістичними, як у Європі так і в Америці). З бібліотек книги мої, де можна, викидаються. Ті люди, які виявляють до мене якусь симпатію, переслідуються.*)

А найбільше їхня ретельність у викиданні мене з нації виявляється в тому, щоб унеможливити мені якубудь політичну, громадську чи просто культурну роботу. І тому ні один журнал, ні одна газета, ні одне видавництво (навіть, повторюю, ті, що звать себе демократичними, радикальними, соціалістичними) не згожуються друкувати моїх праць, — не то що політичних, а навіть аполітичних, суто-художніх. Поки на Великій Україні моя течія мала силу, вона добивалася від уряду (не зважаючи на постанову про поставлення мене поза законом) права видавати мої літературні праці й навіть висилати за них мені заробіток. Але коли черговий наступ московського націоналізму на національні здобутки України і реакція посилились, сталінізм посилив обвинувачення мене в зраді соціалізму і заборонив як видавання моїх праць, так особливо висилання мені мого заробітку за вже видані праці. Одже московський націоналізм і українські однобічники одностайно, однодушно поставили мене поза законом і не стільки викинули з соціалізму та з нації, як зробили всі заходи, щоб ізолювати мене від колектива, щоб

*) За кордоном я зацікавився малярським мистецтвом, полюбив його і почав у ньому серйозно працювати. Мої колеги-малярі на Західній Україні, довідавшись про це, запросили мене до участі в спільній малярській виставі у Львові. Я прислав кілька своїх праць. Але українське „громадянство“ так поставилось до них, що організатори вистави мусіли поставити біля моїх картин спеціальну троху не поліцейську охорону, бо запальні однобічники хотіли зірвати їх і розтоптати. Не за їхній зміст, а за те, що вони мої. Кільком громадянам мої праці сподобались і вони хотіли спочатку вистави купити їх. Але потім „чогось“ розхотіли. А колеги-малярі після того до мене більше не зверталися ні з чим.

загнати мене в ізолятор (тюрму). І мушу визнати: загнали. Та не тільки в простий ізолятор, а ізолятор з важкими роботами. Ось уже чотири роки, як, підлягаючи законів, який діє й по ізоляторах, законів підтримування свого фізичного існування, я не маючи змоги ніде на укр. землях заробляти на життя літературною працею, виконую його тяжкою фізичною роботою на землі. Заробляю я менше ніж одержує французький безробітний, допомоги. І це примушує мене весь свій час, всю свою увагу віддавати на вишукування способів здобуття грошей для прогонування, для виплати боргів чи купівлі черевиків. Колиб і знайшлося якесь необережне національне видавництво і поласилось на видання якоїсь моєї літературної праці, так я все одно не маю змоги її виконати, бо мушу виконувати іншу роботу: копати землю, носити гній, чистити помийні ями, "сульфутувати", "бешувати", косити і т. д. На цьому в досвідчених тюремщиків і збудована система тяжких робіт по ізоляторах: коли ув'язнені й мають здатність про щось думати, так вони не мають ні часу, ні сили те сказати.

Повторяю: не в мені річ, а все в тому самому нашому національному колективі, в тій нації, яку однобічники немов би так люблять і яку вони в даному разі, наприклад, виставляють на такий сором і навіть на шкоду. Ось приклад:

Я ніколи не кажу там, де живу, що я колись був письменником і головою українських урядів. Мені або не повірилиб або, повіривши, малиб несправедливі думки про мою націю. Одначе, не зважаючи на мою "скромність", мене іноді знаходять чужинці, що цікавляться нашою батьківщиною. В звязку з сучасними подіями, з майбутньою війною та з тою трагічною ролею, яку мимоволі гратиме в ній Україна, до мене недавно звернулися чужинні журналісти з бажанням узяти в мене дані для книги про Україну. З українським питанням вони виявили обзнайомлення

в таких деталях, які мене здивували. А про мою особу очевидно заздалегідь зібрали всякого роду інформації, як про моє минуле життя, так і про сучасне становище. І треба сказати, що не зважаючи на своє добре обзнайомлення, вони, очевидячки, розгубилися, коли довідалися од сусідів, як я живу, коли зрозуміли, що моя робота на землі є зовсім не розвага, не спорт, не натурізм, а... очевидно, тяжка необхідність, якийсь примус. Вони знали про те, що мене і Москва і однобічники-“патріоти” посадили в ізолятор. Але щоб він мав отакий “серйозний” вигляд, цього вони не чекали. І тому ніяк не могли зрозуміти, за що ж саме виявляють до мене таку серйозність **українські** тюремщики. —Адже це **ви** були головою першого уряду України, ініціатором та автором чотирьох Універсалів Центральної Ради про визволення вашої нації? — Я. — Адже це **ви** були ініціатором і організатором повстання проти німецької армії та Скоропадського, які мали скасувати вашу самостійність? — Я. — Адже це **ви** ставили умови самостійності вашої нації Москві й не згодились уступити ні в чому? — Я. — Аджеж **за це** Москва поставила вас поза законом і примусила до цього вашого становища? — Очевидно. — Так у чому ж ваша зрада нації?! За що ж вас ваші патріоти поставили поза законом?! Вони цього ніяк не могли зрозуміти. Мої пояснення про різницю в соціальних та політичних позиціях їх не зовсім задовольнили. — Ну, добре. Ми знаємо, що **самі** оті українці називають вас “найбільшим сучасним українським письменником”. Ми знаємо, що так само називають вас большевики. Що большевики так ставляться до найбільшого письменника України, що не допускають його книжок до видання, що поставили і ці книжки і його **самого** поза законом і, можливо готові були б і фізично його знищити, ми це добре розуміємо. Але ми, вибачте, не розуміємо, за що роблять те саме ваші українці? Ну, нехай політичні ваші праці й писання деяким із них не по-

добаються. Але ж ви, як нам відомо, маєте більше тридцяти томів, серед яких більшість була видана ще до революції, була допущена до видання навіть царською російською владою, частина аполітична, суто літературна. За що ж ці книги не допускаються? Та видно, ви можете працювати й тепер. Замість того, щоб копати землю, носити мішки, виконувати тяжку фізичну роботу, ви ж моглиб давати вашій нації інші, корисніші, загально-культурні цінності. Через що ж самі українці цього не дозволяють вам? Ви кажете, що українська нація має 55 мільйонів членів. Хай 30-35 мільйонів із них під диктатурою сталінізму. Але ж 20-15 мільйонів є, значить, поза межами сталінізму, в Галичині, в Америці, в Чехословаччині. Як же вони, ці 20-15 мільйонів допускають, що їхній бувший голова першого уряду визволеної України, їхній найбільший письменник мусить для підтримування свого існування тягати мішки, копати землю, чистити помийні ями і робити це вже чотири роки?! Вибачте, ми ніде нічого подібного не бачили. Ми цікавимося національним питанням по всьому світі. Ми знаємо багато націй поневолених і менчих за вашу. Але ніде навіть у крихітних ми такого явища не помічали. Найменчі з них уміють цінити культурні цінності й дорожити культурними робітниками, письменниками, навіть найменчими. Що ж це за нація така, яка так ставиться до культурних цінностей?

Мої пояснення хоробливістю, покаліченістю провідних елементів однобічної течії їх теж не задовольнили. Вони всеж таки ніяк не могли зрозуміти й заспокоїтись. Вони хотіли навіть висловити своє здивування та навіть протест у своїй пресі. Але я вмовив їх цього не робити, — крім зайвого сорому нашій нації це нікому нічого не дало. Але вони мені почали ставити такі питання, з яких я міг зрозуміти, що у них виник сумнів, чи правильні були їхні зібрані раніше інформації, чи можна взагалі нашу націю зачисляти до націй культурних, чи не є це півдикунська

орда під проводом шаманів, яким, очевидно, просто не зрозумілі й непотрібні ні культурні цінності, ні культурні робітники, які через це так легко їх і “викидають з нації”, якщо вони чимсь не догодили їм. Книжки про Україну, яку збирались ці журналісти писати, вони не видали. Через що саме, не знаю. Може через те, що писати про незалежність і державність півцивілізованої нації, яка ще не доросла до самостійності і гідна бути, власне, тільки колоніальною нацією, є для їхнього реноме європейських журналістів річ ризикована?

Я навів цей приклад для ілюстрації ставлення односторонньої течії до течії всебічного визволення, для показу того, до якої міри може доходити хворість, покаліченість клясового, групового та персонального егоїзму шаманів. Коли ця течія так ставиться до людини, яку вони самі колись називали головою українських урядів і найбільшим письменником, то як же вони ставляться до інших людей, які не поділяють їхніх політичних та соціальних поглядів і не мають такої хворобливості? Колиб ці покалічені люди захопили владу на Україні, то з якою безмілосердністю вони заборонялиб, не допускалиб, каралиб “зрадників”, з якою лютою мстливістю “викидали б з нації” в смерть усіх, хто хотів би іншого визволення ніж вони.

Одже питання поставлене в початку цієї статті “не вже самі українці могли прилучитися до акції агентів “могутньої держави”, щоб не допустити мене до Америки для акції об'єднання українських сил”, я гадаю, тепер не виглядає для читачів таким неймовірним та диким. Очевидно, ті самі “чинники”, які засадили мене до ізолятора, вони ж і не допустили мене до сполучення з колективом. Моя спроба вирватись із ізолятора закінчилась неудачою. І раніше про якусь не то що політичну, але навіть про

культурну, літературну **роботу** мови не могло бути. Та
я час від часу знаходив можливість з великими трудно-
щами писати й передавати на волю записочки статті
на пекучі теми буття нашого колектива. Але тепер, як
кажуть деякі дані, після спроби вирватись із тюрми режим
ізолятора має стати ще суворішим. Не знаю, чи хутко
я зможу хоч записочку передати. І тому, поки ще маю
невеличку змогу, хоч в цій записці сказати найголовніше.
А найголовніше для нашого колектива тепер є питання:
як устояти на ногах при майбутньому спаді на Україну
страшної хмари? Як, уберігши, здобути волю і можли-
вість для нього вільно жити й розвиватися?

Я колись писав про "закон пампасів". Коли в Півден-
ній Америці горять степи та ліси і всі живі істоти, всі чле-
ни тваринного колектива рятуючись тікають, то серед
них починає діяти закон, за яким уся боротьба, усяке ни-
щення одних одними припиняється і коза може спокійно
бігти поруч шакала чи тигра, не боячись, що вони її за-
гризуть. Закон береження живого колектива підчас сти-
хійних катастроф діє в цих істот, спиняє їхні інстинкти
і навіть дію голода. Бо це **здорові** істоти, з здоровими,
нормальними хоч і жорстокими часом інстинктами. Але
чи може він діяти в істот з інстинктами покаліченими,
хворими?

Є багато вказівок, що от-от на Україні запалають
пампаси. Чи закон їхній буде діяти і в нас? Чи можуть
українські живі істоти **на цей час** припинити нищення
одних одними і подбати про збереження нашого живого
колектива в катастрофі? Чи знайдеться у нас досить
здорових, не покалічених сил до цього?

Оце саме тепер Центральний Комітет УПСР немов у
відповідь розіслав по різних організаціях комунікат, у
якому повідомляє, що вважає за необхідне об'єднання
українських сил перед майбутніми подіями. Наша течія
і раніше не раз піднімала це питання (див. наприклад,

статті в “Правді”). І ми від усієї душі вітаємо заходи братньої організації, цей вияв здорових сил та інстинктів нашого колектива.

Але яка в даних обставинах може бути і повинна бути база для об'єднання. Щоб устояти на ногах, треба створити як найширшу і найпевнішу базу, щоб на ній могла поміститися як найбільша кількість наших соціально-політичних угруповань. Треба знайти щось таке, одне, спільне всім, що моглоб усіх єднати й що всі моглиб одностайно, без розбіжностей, захищати й здійснити. Чи можемо ми це знайти?

Що таке єдине спільне всім нам є в нас? Всі ми українці, всі члени того самого національного колектива. Одне, здавалось би, що спільною базою може бути для всіх нас прагнення визволення **національного**, творення нашої державної самостійності. Але досвід показав, що якраз оце прагнення і не може служити за базу для всіх угруповань. Кожне з них вкладає в цю форму свій власний соціально-політичний зміст і ніякогісінького погодження між групами не було і немає, кожне гадає, що його соціально-політичний зміст самостійної державності є найкращий і найкорисніший для всього колектива, для всієї нації. І кожне заявляє, що всі його змагання є тільки для колектива, для нації. Хто має більшу рацію? Чий зміст є справді кращий для колектива?

На нашу думку, це може вирішити **тільки сам колектив**. Тільки нація може бути найвищим суддюю й арбитром у цих суперечках окремих груп. Тільки сама нація може найкраще знати, що для неї добре, що зле. Одне ми думаємо, що всі елементи української нації, які мають здоровий інстинкт колективізму, які не мають гіпертрофії, покалічености інстинкту егоїзма, які, дійсно, люблять свою націю, і ставлять її “вище над усе”, які, дійсно, готові, як вони кажуть, на всі жертви для неї всі вони повинні віддати на вирішення **нації** всі питання її буття, всі

повинні зійтись на цій базі, базі **СУВЕРЕНІТЕТУ НАРОДА**. На цій базі, нам здається, можуть погодитись усі щирі, чесні й здорові члени української нації. В сей мент конкретно висувається ідея створення **“Українського Трудового Союзу”**. Сама назва показує, що цей Союз має складатися з організацій трудящих клас, себто з організацій величезної більшості українського народу. Це є початок мобілізації сил всебічного визволення України.

Однаке історія революції на всіх землях України (та навіть усіх часів) показала, що одною з основних причин поразки українського визволення було занедбання в певні моменти волі отої величезної більшості української нації. Навіть ті політичні організації, які мали в своїх програмах цю основу демократії, “забували” за неї. Розвиток реакції по деяких країнах (а так само й у нас) це “забуття” робить уже свідомою, умисною основою діяльності певних груп.

Всі диктатури (чи то в формі московського “комунізму”, чи італійського фашизму, чи німецького расизму) оце занедбання волі нас, оце ігнорування суверенітету народу вважають за свою сутню і позитивну рису. Суверенітет народу вони заміняють “дисципліною”, волею “проводу”, “авторитетами”. Захопивши чи то обдуром, чи то хитрощами апарат влади в державі в свої руки, ці “проводи” силою цього апарату, силою, терором володіють і командують народами, накидаючи їм свою волю і кидаючи їх у всякі криваві й тяжкі авантюри.

Реакція в формі цих диктаторських гечій, повторяємо, знайшла поживу й серед українського поневоленого народу. Певні елементи з покаліченими інстинктами мріють і українську націю підобгати під свій “провід” та “дисципліну”, щоб у своїх інтересах накидати їй свою волю. Багато малосвідомих членів нашої нації, навіть із трудящих клас, дають себе заводити в блуд цими гучними словами про “дисципліну”, про “сильну волю”, про

“міцний провід” і таким іншим і стають через це в ряди свого ворога, в ряди реакції (чи то типу московського “комунізму”, чи італійського фашизму, чи німецького націонал-“соціалізму”, однаково).

Але ми певні, що, колиб ці “проводи” мали мужність і совість без прикривання гучними словами просто, одверто, чесно сказати масам, що вони вважають волю цих мас за нижчу від своєї волі, то навіть найтемніші елементи відсахнулись би від них. Розуміється, ці “проводи” такої самогубної чесноти ніколи не виявлять.

Але зате завданням і обов'язком всіх тих членів української нації, які вважають волю мас за вищу волю національного колектива, підносити якнайвище оце гасло **Суверенітету Народу**, підкреслювати його, ніколи ні в яких обставинах самим про нього не забувати і не давати ніяким темним і покаліченим елементам його затуманювати.

І тому для цієї мети ми пропонуємо зараз же, щоб ті угруповання і члени української нації, які мають творити Визвольне Погодження, чи то під назвою “Українського Трудового Союзу” чи під якою іншою, прийняли в основу свого порозуміння ось таку угоду. Подаємо проект її тексту:

У Г О Д А .

Ми нижчепідписані представники організації, обміржувавши питання визвольного погодження українських політичних угруповань, в цілковитій свідомості, без ніякого примусу, широко й урочисто заявляємо:

Ми, всі члени організації як кожний зокрема, так і всі купно визнаємо за **єдину базу** нашого погодження **суверенітет нашого народу у всіх без винятку питаннях його буття** — державному, соціальному, економічному, національному, політичному, культурному та всіх інших.

Ми визнаємо, що тільки вирішення нашого національного колектива в усіх цих питаннях, виявлені ним переважною більшістю голосів у всенародному вільному нічим і ніким не присилуваному голосуванні (плебісциті, референдумі) під доглядом і контролею Комісії Українського Визвольного Погодження може і повинно бути єдиним законом для всіх груп та одиниць української нації.

Ми визнаємо, що кожна група, кожний окремий член народу має право мати свої власні переконання (соціальні, політичні, національні та всякі інші), кожний має право по своєму вирішувати всякі питання, вважати свої переконання і вирішення за найкращі, ширити їх серед колектива й бажати, щоб ці переконання та вирішення стали переконаннями та вирішеннями більшості груп та всієї нації. Але ні одна група, а тим паче одиниці не сміють уважати свої переконання та вирішення за закони обов'язкові для інших груп та всього народу й силою, страхом (диктатурою) примушувати виконувати їх.

Ми визнаємо, що за кожного даного історичного менту добром для народу, себто для величезної більшості

національного колективу, є те, що сама оця більшість колектива визнає за добро собі. І тому ми визнаємо, що право видавати закони і силою (диктатурою) примушувати виконувати їх може тільки величезна більшість над величезною меншістю, (а не величезна меншість над величезною більшістю).

Водночас ми заявляємо, що визнаємо національно-державну самостійність українського народу за найпершу та найсутнішу умову його суверенітету. Ми непохитно переконані, що величезна більшість нашої нації так само визнає цю форму свого буття за найнеобхіднішу умову свого нормального існування. І ми заявляємо, що будемо всіма способами, всіма засобами, до останньої краплини нашої крові боротися насамперед за можливість вияву волі й вирішення нашого народу в цій галузі його буття.

Ми щиро й урочисто обіцяємо: в усіх обставинах, при всіх умовах, з усією можливою для нас активністю та ініціативністю виконувати, запроваджувати в життя як самостійно так і разом з усіма членами нашого Визвольного Погодження оцю нашу угоду всіма приступними нам засобами: агітацією, пропагандою, договорами, а коли треба, то й збройною силою.

І так само з цілковитою свідомістю, без ніякого примусу твердо й урочисто заявляємо:

Якщо б ми (чи то ціле угруповання чи то окремі члени його) колинебудь без згоди більшості (трьох чвертей) інших груп, які беруть участь у Визвольному Погодженні, відступили б од нашої бази, якщо виступили б проти суверенітету нашого народу, то ми переконані, що це могло б статися тільки в інтересах самої нашої групи чи окремих осіб, а не для добра всього колектива, яким ми, може, старались би прикрити свою зраду. Ми переконані, що ніякі обставини, ніякі умовини нашого буття, ніякі пояснення мотивами чи то "реальної політики", чи то такти-

ки, чи то стратегії, чи навіть добра нації й державности не можуть бути виправдані в цій зраді. І тому колиб більшість нашого Погодження (три чверті голосів його) винесла про нашу зраду свою постанову і на підставі неї оголосила нас зрадниками, запродавцями, політичними негідниками, мерзенними істотами з хоробливим покаліченим інстинктом егоїзму, то заявляємо, що ми на це даємо Погодженню цілковите юридичне й моральне повноваження. Ми свідомо заявляємо, що всі наші евентуальні заперечення, заяви, протести булиб фальшиві, брехливі, все тільки в наших особистих інтересах і булиб гідні тільки зневаги та огиди всіх чесних членів нашого національного колектива.

Місце

Дата

Підписи

* * *

Ми пропонуємо на ознайомлення, на обміркування та на прилюдне обговорення цей проект. Ми передбачаємо, що деяким елементам нашої нації ця база, цей принцип **суверенітету народу** не сподобається. Але нехай вони мають сміливість і мужність голосно, чесно заявити це і одверто відмовитись од погодження українських сил.

Але навіть серед тих людей, які звуть себе демократами, є багато таких, які чи то з неуміння бути послідовними в усіх обставинах життя, чи то з неусвідомлення питання, чи то через спадковий хворий нахил накидати панування свого "я" колективові, **відмовляють нації в суверенності**. Вони часом виправдують це тими аргументами, що іноді народні колективи, мовляв, оцими плебісцитами самі собі шкодили, самі себе заводили в ярмо. А українська нація, кажуть вони, така ще темна, несвідома своїх інтересів, так легко її обдурити, що дуже небезпечно давати їй право голосування, давати на її вирішення питання великої ваги.

Надзвичайно небезпечний, шкідливий і корисний тільки для гнобителів та експлуататорів народніх мас аргумент, вони ним частіш усього й оперують. На цій підставі колись царі, королі, а тепер диктаторі й малесенькі групки ("проводи") беруть на себе право вирішувати всі питання за національний колектив і, розуміється, насилою (диктатурою) примушувати виконувати ті вирішення. І сама проста логіка повинна б сказати цим небезпечним "демократам": так, іноді бувають випадки обдуру і помилки колективів. Але коли колектив зробив помилку **самостійно суверенно**, то ясно, що **маючи взагалі суверенність**, він зможе помилку свою поправити, прийняти інше вирішення. Встромивши з своєї волі голову в ярмо, він легко може його з своєї волі й витягти. Але коли в нього цієї волі нема, коли його голову встромляють в ярмо інші, то вийняти свою голову звідти йому вже не так легко.

Ми, наша течія всебічного визволення, в теорії й на практиці відкидали разураз і тепер відкидаємо в якихбудь обставинах, при якихбудь умовах чиєбудь право позбавляти наш народ суверенітету в якихбудь питаннях, з якимибудь обмеженнями. Ми вважали й тепер вважаємо, що наша нація є цілком доросла, цілком свідомо своїх інтересів і цілком здатна мати нічим необмежений суверенітет.

І ми непохитно певні, що, коли більшість українських політичних угруповань заснує своє погодження на цій базі, то вона тим створить велику захисну і творчу силу нації. Ми не можемо знати, які події розгорнуться на фільмі нашої історії, які комбінації готує нам життя на новому етапі, що намічається. Але ми твердо знаємо, що в усіх комбінаціях **таке** погодження дасть максимум **поєднання, розуму й чуття**, а тому максимум суцільности, міцности й **єдності волі та дії**. А всякий організм, чи то індивідуальний чи колективний, коли він має **таке** погодження своїх сил, **таку** волю й дію, перемагає в боротьбі за існування.

Обов'язок досвідченіших, свідоміших елементів колектива не захоплювати собі право й суверенітет колектива, а тільки вияснити, намічати, пропонувати цілій сукупності елементів, (колективові) свої пропозиції. А вищий суверен сам вибере, які з них найкращі, найбажаніші й найкорисніші для нього.

А надто ці елементи повинні зрозуміти й прийняти цю істину тоді, коли от-от може запалати пожежа в пампасах Європи й на Україні, коли кожна жива істота має рятувати свій колектив і сприяти вибору найкращих, найпевніших шляхів визволення від загибелі.

Ми повторяємо: від свідомости, від змоги зрозуміти момент, від ставлення окремих елементів нації (групових чи персональних до нього у великій мірі залежить доля нашого національного колектива. Хто може чесно, уважно, з найбільшою (груповою чи особистою) безсторонністю поставитись до нашого застереження, нехай подумає над ним.

Читайте і поширюйте “Вперед”

КОЛИ ВИ ІНТЕРЕСУЄТЕСЯ СВІТОВИМИ ПОДІЯМИ, А ГОЛОВНО РОБІТИЧИМИ СПРАВАМИ, ТО ЗАМОВТЕ СОБІ “ВПЕРЕД”.

КОЛИ ВИ ХОЧЕТЕ ЗНАТИ ПРО ВСІ ПОДІЇ, ЩО ДІЮТЬСЯ В ЗАГАЛЬНОМУ РОБІТНИЧОМУ РУСІ, А ЗОКРЕМА ПРО ПОДІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ, ТО ЧИТАЙТЕ РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКУ ГАЗЕТУ “ВПЕРЕД”.

КОЛИ ВИ САМІ Є ВЖЕ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ, ТО ПОСТАРАЙТЕСЯ, ЩОБ І ВАШ СУСІД ТА ЗНАЙОМИЙ СТАВ ТАКОЖ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ І ЧИТАЧЕМ “ВПЕРЕДУ”.

“ВПЕРЕД” ВКАЗУЄ ШЛЯХ РОБІТНИКАМ І ФАРМЕРАМ В БОРОТЬБІ ЗА КРАЩЕ ЖИТТЯ.

“ВПЕРЕД” ВКАЗУЄ ШЛЯХ ДО БОРОТЬБИ ЗА ВИЗВІЛ ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З ПІД ОКУПАНТІВ ТА ЗА СТВОРЕННЯ ВІЛЬНОЇ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ.

“ВПЕРЕД” ВИХОДИТЬ КОЖНОГО ДРУГОГО ТИЖНЯ В СЕРЕДУ.

ПЕРЕДПЛАТА: НА ОДЕН РІК \$1.00.

Адреса:

THE FORWARD

569 KING ST. W., TORONTO, ONT.